

Οικονομική κρίση και έφηβοι

Ασωπία, Μάιος 2014

Οικονομική κρίση και έφηβοι

Τάξη Β

Ομάδα 1^η: Ατία Βαγγέλης, Δουγέκος Σωτήρης, Δουγέκος Χρήστος,
Λάμπρου Δημήτρης, Λίγγου Δήμητρα-Αικατερίνη , Νικολάου Δημήτρης

Ομάδα 2^η: Δουγέκου Αικατερίνη, Μανάι Τζούντι, Παραθύρα Μαρία,
Ποενάρου Έλβις,, Σταματίου Γιάννης,

Υπεύθυνη καθηγήτρια: Κώνστα Ευαγγελία, ΠΕ05, Γαλλικής

Ευχαριστίες

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε ιδιαίτερα την ψυχολόγο κυρία Βούλγαρη Ευγενία που επισκέφθηκε το σχολείο μας και μέσα από τη βιωματική δράση που κάναμε μαζί της αντιληφθήκαμε τον τρόπο που αισθάνονται και βιώνουν οι γονείς μας και εμείς κατά συνέπεια την οικονομική κρίση. Έτσι αναθεωρήσαμε τον τρόπο σκέψης και την αντιμετώπιση των γονιών μας ώστε να υπάρχουν όσο το δυνατόν λιγότερες συγκρούσεις στις σχέσεις μας μαζί τους.

Επίσης, οφείλουμε ένα μεγάλο ευχαριστώ στους μαθητές του Γυμνασίου και Λυκείου Ασωπίας που δέχτηκαν να συμπληρώσουν τα ερωτηματολόγια που συντάξαμε.

Τέλος, θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε την υπεύθυνη καθηγήτρια κυρία Κώνστα Ευαγγελία για την πολύτιμη βοήθειά της.

Περίληψη

Το θέμα της διερευνητικής εργασίας το οποίο επιλέξαμε είναι «Οικονομική κρίση και έφηβοι». Μελετήσαμε κατά πόσο η οικονομική κρίση έχει επηρεάσει τους εφήβους σε διάφορους τομείς της ζωής τους. Πιο συγκεκριμένα μελετήσαμε την επίδραση της οικονομικής κρίσης στην καθημερινότητά μας, τη διαβίωση, τις διαπροσωπικές μας σχέσεις (οικογενειακές και φιλικές σχέσεις), την ψυχική υγεία των εφήβων, το σχολείο, τις σπουδές και το επάγγελμα αλλά και τη μετανάστευση των νέων. Δεν μείναμε όμως μόνο σε διαπιστώσεις αλλά προτείναμε και δυνατούς τρόπους αντιμετώπισης της οικονομικής κρίσης.

Συνολικά λοιπόν διαπιστώσαμε ότι η οικονομική κρίση έχει επηρεάσει κατά πολύ εμάς τους εφήβους σε όλους τους τομείς της ζωής μας. Η καθημερινότητά μας έχει αλλάξει καθώς έχουν περιοριστεί τα έξοδα για αγορές και διακοπές αλλά λιγότερο για σπουδές και διασκέδαση η οποία έχει αλλάξει. Οι οικογενειακές και φιλικές σχέσεις έχουν επηρεαστεί στις περιπτώσεις που αυτές δεν ήταν και στο παρελθόν ισχυρές. Αντίθετα, σε υγιείς προσωπικές σχέσεις η οικονομική κρίση επέδρασε ευεργετικά από την άποψη ότι ενίσχυσε ακόμα περισσότερο τις διαπροσωπικές αυτές σχέσεις. Η ψυχική υγεία των εφήβων έχει γενικά επηρεαστεί αφού η οικονομική κρίση είναι ένα επιπλέον «βάρος» στα προβλήματα που έχουν να αντιμετωπίσουν οι σημερινοί έφηβοι. Στο σχολείο έχει παρατηρηθεί αύξηση της παραβατικότητας και γενικά μια ματαίωση και ανασφάλεια για το μέλλον που «βγαίνει» και στο σχολείο, και στην επιλογή των σπουδών αλλά και του μελλοντικού επαγγέλματος. Το χειρότερο είναι πως διαπιστώσαμε ότι ένας μεγάλος αριθμός εφήβων σκέφτονται να μεταναστεύσουν στο εξωτερικό προκειμένου να εργαστούν αν η κατάσταση στη χώρα μας συνεχίζει να είναι η ίδια.

Πάντως, επειδή πρέπει ως έφηβοι να είμαστε αισιόδοξοι και επειδή αποτελούμε το μέλλον αυτής της χώρας, καταλήξαμε στο ότι πρακτικά, θα πρέπει να αντιμετωπίσουμε την κρίση κάνοντας μια ιεράρχηση των αναγκών μας. Από την άλλη, το σημαντικότερο βήμα που πρέπει να κάνουμε είναι να αλλάξουμε τρόπο σκέψης και σκεπτικό αντιμετώπισης της ζωής ώστε να μην επιτρέπουμε σ' αυτούς που διαχειρίζονται τις τύχες μας να κάνουν αυτό που θέλουν εκείνοι αλλά αυτό που θέλουμε εμείς.

Περιεχόμενα

Περίληψη	4
Κεφάλαιο 1 ^ο : Εισαγωγή	7
Κεφάλαιο 2 ^ο : Οικονομική κρίση και διαβίωση	8
2.1: Οικονομική κρίση και διαβίωση	8
2.2: Οικονομική κρίση και καθημερινή ζωή	8
Κεφάλαιο 3 ^ο : Οικονομική κρίση και διαπροσωπικές σχέσεις	10
3.1: Έφηβοι και οικογένεια	10
3.2: Έφηβοι και φίλεις	11
Κεφάλαιο 4 ^ο : Οικονομική κρίση και ψυχική υγεία	12
4.1: Παιδιά και έφηβοι με κατάθλιψη λόγω κρίσης	12
Κεφάλαιο 5 ^ο : Οικονομική κρίση και σχολείο	16
5.1: Ενασχόληση με υπολογιστές & υπερβολική χρήση διαδικτύου	17
5.2: Αύξηση παραβατικότητας στο σχολείο	18
5.3: Παραμέληση μαθημάτων, αδιαφορία για το σχολείο, ματαιότητα	18
Κεφάλαιο 6 ^ο : Οικονομική κρίση και σπουδές, επάγγελμα	21
6.1: Ούτε όνειρα δεν μπορούν να κάνουν	21
6.2: Απαισιοδοξία για σπουδές & ίσες ευκαιρίες	22
Κεφάλαιο 7 ^ο : Οικονομική κρίση και μετανάστευση	24
7.1: Είδη μετανάστευσης	24
7.2: Αίτια της μετανάστευσης	24
7.3: Συνέπειες της μετανάστευσης	26
Κεφάλαιο 8 ^ο : Οικονομική κρίση και τρόποι αντιμετώπισης	29
8.1: Οι προτάσεις μας για την αντιμετώπιση της κρίσης	29
Κεφάλαιο 9 ^ο : Βιωματικό εργαστήριο με ψυχολόγο	32
Κεφάλαιο 10 ^ο : Έρευνα - Οικονομική κρίση & έφηβοι	33
10.1: Μεθοδολογία της έρευνας	32

10.2: Αποτελέσματα της έρευνας	32
10.3: Παρατηρήσεις σχετικά με την έρευνα	35
Συμπεράσματα	36
Βιβλιογραφία	38
Παράρτημα Α	39
Παράρτημα Β	42

Κεφάλαιο 1^ο

Εισαγωγή

Στα πλαίσια του μαθήματος «Διερευνητική εργασία» της Β' Λυκείου, επιλέξαμε την επίδραση της οικονομικής κρίσης στους εφήβους. Αρχικά διαιρέσαμε την εργασία σε υποθέματα και μελετήσαμε κατά πόσο η οικονομική κρίση έχει επηρεάσει τους εφήβους σχετικά με την διαβίωση (καθημερινή ζωή), την ψυχική υγεία, τις διαπροσωπικές σχέσεις (οικογένεια-φίλοι), το σχολείο, τις σπουδές και την μετανάστευση καθώς όμως και με τους τρόπους με τους οποίους μπορούμε να αντιμετωπίσουμε την δύσκολη κατάσταση στην οποία οι περισσότεροι από μας έχουμε περιέλθει. Γιατί αυτός εξάλλου ήταν και ο αρχικός σκοπός της έρευνας: μια ολιστική προσέγγιση του θέματος με στόχο την αλλαγή στάσης και συμπεριφοράς των εφήβων.

Τι σημαίνει όμως κρίση; Ίσως αν ξαναδιαβάσουμε τον όρο να βοηθηθούμε απέναντι σε αυτό που ζούμε και βλέποντας μια άλλη οπτική να αλλάξει η στάση μας και το συναίσθημά μας απέναντι στις δυσκολίες αυτής σχεδόν της πρωτόγνωρης κατάστασης.

Το κινέζικο ιδεόγραμμα για την λέξη κρίση έχει 2 αναγνώσεις: Από τη μια κίνδυνος και σύγκρουση και από την άλλη ευκαιρία. Στα δικά μας δεδομένα του σήμερα από τη μια έχουμε αυτήν την τεράστια ανατροπή δεδομένων, κλίμα πεσιμισμού και καθημερινής ματαιώσης, τα σχέδια αλλάζουν συνεχώς ή δεν υπάρχουν, λείπει η προοπτική, υπάρχει αγωνία, αβεβαιότητα και σύγκρουση.

Προκειμένου να καλύψουμε τους τομείς αυτούς, συντάξαμε ένα ερωτηματολόγιο, το οποίο διανεμίσαμε στους εφήβους της περιοχής μας, θέλοντας να δούμε πόσο έχουν επηρεαστεί οι ίδιοι απ' την οικονομική κρίση σε όλους αυτούς τους τομείς.

Έπειτα, κάνοντας χρήση των πληροφοριών που μας έδωσαν τα ερωτηματολόγια για τους εφήβους της περιοχής μας αλλά και μετά από μελέτη γραπτών και ηλεκτρονικών κειμένων σχετικών με το θέμα, συντάξαμε την παρούσα εργασία.

Κεφάλαιο 2^ο

2.1: Οικονομική Κρίση και Διαβίωση

Κρίση σημαίνει κίνδυνος, σύγκρουση, ανατροπή δεδομένων, καθημερινή ματαίωση και απαισιοδοξία, αλλαγή σχεδίων και των σταθερών παραγόντων της ζωής, αγωνία και αβεβαιότητα. Το άτομο θα πρέπει να προσαρμοστεί σε νέες συνθήκες, ενώ ο έφηβος θα πρέπει να προσαρμοστεί ταυτόχρονα τόσο στην κρίση λόγω της ηλικίας και των αλλαγών που βιώνει όσο και στην οικονομική κρίση, η οποία επίσης συνεπάγεται αλλαγές.

Όλοι οι άνθρωποι έχουν επηρεαστεί αρνητικά σε πολύ μεγάλο βαθμό εξαιτίας της οικονομικής κρίσης που υπάρχει όχι μόνο στην χώρα μας αλλά και σε άλλα κράτη της ευρωπαϊκής ένωσης και του κόσμου γενικότερα. Το αποτέλεσμα είναι να έχει αλλάξει όχι μόνο ο τρόπος ζωής αλλά και ο τρόπος σκέψης. Και αυτό ισχύει όχι μόνο για τους ενήλικες που αντιμετωπίζουν τα περισσότερα προβλήματα στην καθημερινή τους διαβίωση καθώς είτε έχει μειωθεί το εισόδημά τους είτε έχουν ακόμα χάσει την δουλειά τους και δεν μπορούν να επιβιώσουν, αλλά και για τα μικρά παιδιά και τους εφήβους που διαπιστώνουν να επέρχονται μεγάλες αλλαγές στη ζωή τους. Οι αλλαγές αυτές αφορούν από το σημαντικότερο που, σε κάποιες περιπτώσεις είναι το καθημερινό φαγητό, μέχρι και τα ήσσονος σημασίας θέματα που μπορεί να είναι το ντύσιμο, το ιδιωτικό σχολείο ή το φροντιστήριο, το χαρτζιλίκι και άλλα.

2.2: Οικονομική κρίση και καθημερινή ζωή

Οι έφηβοι σήμερα έρχονται αντιμέτωποι με ένα δύσκολο και πολύ απογοητευτικό περιβάλλον, υπάρχει ένα έντονο κλίμα απογοήτευσης και ματαίωσης σε κοινωνικό επίπεδο και σε επίπεδο ιδεολογίας που μοιραία βάσει της αρχής των αλληλεξαρτώμενων συστημάτων, αντανακλά και στην οικογένεια και στο δομικό της στοιχείο τους ανθρώπους. Δεν μπορεί λοιπόν παρά να επηρεαστεί και ο έφηβος.

Όλα αυτά τα ανησυχητικά και αποκαρδιωτικά μηνύματα δένουν με το αναπτυξιακό στάδιο στο οποίο βρίσκεται ο έφηβος. Είναι στη μετάβαση, όπως συνήθως αναφέρεται, από την παιδική ηλικία στην ενηλικίωση και έχει μέσα του να παλέψει με πολλά: με ένα σώμα και μια εικόνα εαυτού που αλλάζει, με το θεμελιώδες ερώτημα «ποιος είμαι», ποια είναι η ταυτότητά του, να διαφοροποιηθεί από την οικογένεια, να ξεκινήσει την δική του αυτόνομη πορεία ζωής. Έχει να παλέψει με την αμφιθυμία που νιώθει μέσα του και προέρχεται από τη χαρά και την περηφάνια για το μεγάλωμά του και από την άλλη μεριά την αγωνία και τον πόνο για το χάσιμο της παιδικής ασφάλειας.

Στην αποσταθεροποίηση αυτή που βιώνει εσωτερικά έρχεται να κουμπώσει η κοινωνική και οικογενειακή αποσταθεροποίηση: ανεργία και οικονομική δυσπραγία στην οικογένεια, το νοικοκυριό φτωχοποιείται και μοιραία και ο έφηβος χάνει πολύ οικείες και δεδομένες παροχές, όπως ιδιωτικό σχολείο, ιδιαίτερα μαθήματα ή φροντιστήρια, δεύτερες και τρίτες ξένες γλώσσες, άνετο χαρτζιλίκι, προσωπικές αγορές, συχνές και δαπανηρές εξόδους.

Αναμφισβήτητα οι πλέον επιβαρυνόμενοι από την κρίση αυτή είναι η ηλικιακή ομάδα 15-29, σε πολλαπλά επίπεδα: μείωση μισθού ή ανεργία, λιγότερα χρήματα για χαρτζιλίκι, μειωμένες ευκαιρίες επαγγελματικές και εκπαιδευτικές, ένα δυσβάσταχτο εθνικό χρέος κληρονομιά στις πλάτες τους. Το μέλλον φαντάζει ζοφερό και επικίνδυνο τόσο για τους νέους όσο και για τους εφήβους.

Έχει αλλάξει ο τρόπος διάθεσης και διαχείρισης των χρημάτων τους. Ο μόνος τομέας που ακόμη δεν έχει επηρεάσει ιδιαίτερα η οικονομική κρίση είναι οι εβδομαδιαίες τους έξοδοι. Ωστόσο, έχει μειωθεί το ποσό που διαθέτουν για τις προσωπικές τους αγορές και για τις διακοπές τους και έχουν αρχίσει να μπαίνουν στη διαδικασία ιεράρχησης των αναγκών τους, προκειμένου να εξοικονομούν χρήματα. Επιπλέον, οι νέοι θεωρούν ότι η οικονομική κρίση έχει αυξήσει σημαντικά την ανεργία με αποτέλεσμα να δυσκολεύονται στην εύρεση εργασίας, ενώ τα έσοδά τους έχουν μειωθεί σημαντικά. Η οικονομική κρίση φαίνεται να τους απασχολεί ιδιαίτερα, μιας και δηλώνουν ότι φροντίζουν να ενημερώνονται σχετικά, τόσο από τα ΜΜΕ και το διαδίκτυο όσο και από άλλους φορείς και αποτελεί ένα από τα κυρίαρχα θέματα συζήτησης στις παρέες τους. Οι νέοι στην Ελλάδα θεωρούν ότι βρίσκονται σε μειονεκτική θέση σε σχέση με

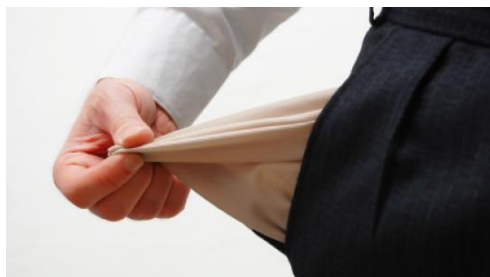
τους νέους άλλων χωρών και φαίνονται ιδιαίτερα προβληματισμένοι για τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης στη χώρα μας.

Κεφάλαιο 3^ο : Οικονομική κρίση και διαπροσωπικές σχέσεις

Είναι προφανές πως η οικονομική κρίση έχει επηρεάσει και τις διαπροσωπικές μας σχέσεις. Και πώς θα ήταν δυνατόν να μην γίνει αυτό εφόσον έχει αλλάξει η καθημερινότητά μας όχι μόνο από οικονομικής απόψεως αλλά και από πλευράς διάθεσης, ψυχολογίας και θέλησης για επικοινωνία με τους άλλους ανθρώπους.

3.1: Έφηβοι και οικογένεια

Πώς η σημερινή οικονομική κατάσταση επηρεάζει τη ζωή των νέων, των αδερφιών και των γονιών μας?

Σύμφωνα με έρευνες που έχουν γίνει, το οικονομικό άγχος επηρεάζει τα παιδιά γιατί αναστατώνει τους γονείς τους, και κατά συνέπεια δημιουργεί προβλήματα για τα ίδια. Η μείωση του εισοδήματος δεν έχει αναγκαστικά αρνητικές συνέπειες για τα ίδια τα παιδιά. Αυτό που μετράει είναι το πώς η οικονομική κρίση επιδρά στη συναναστροφή με τους γονείς τους.

Πώς λοιπόν επιδρά η σημερινή αυτή κατάσταση στους γονείς?

Είναι ένα αποδεκτό γεγονός ότι το οικονομικό άγχος δημιουργεί κατάθλιψη σε άντρες και γυναίκες. Αυτή η κατάθλιψη οδηγεί σε άσχημες οικογενειακές σχέσεις, συχνά λόγω αντιπαλοτήτων μεταξύ των γονιών ή μεταξύ των γονιών και των παιδιών, για τα χρήματα.

Η έρευνα ακόμα έδειξε ότι όταν οι οικογένειες είναι κάτω από μεγάλη οικονομική πίεση, οι συνέπειες διαφέρουν για τα αγόρια και τα κορίτσια εφήβους. Όταν τα οικονομικά στενεύουν, οι μητέρες μπορεί να αναζητήσουν εργασία εκτός σπιτιού, με αποτέλεσμα αυτό να δημιουργήσει αυξημένες ευθύνες για τα κορίτσια που μένουν

στο σπίτι. Αυτή η επιπλέον ευθύνη μπορεί να έχει ως συνέπεια τα κορίτσια να αποκτήσουν κοινωνική υπευθυνότητα και ανεξαρτησία σε μικρότερες από τις προβλεπόμενες ηλικίες, μπορεί ωστόσο να δημιουργήσει αρνητικές συμπεριφορές και ανησυχίες για το εκπαιδευτικό και επαγγελματικό τους μέλλον. Για τα αγόρια, η οικονομική κρίση στη οικογένεια δημιουργεί συγκρούσεις με τους πατέρες τους. Όταν οι πατέρες έχουν δυσκολία να στηρίξουν οικονομικά την οικογένειά τους, οι έφηβοι γιοί τους γίνονται ανασφαλείς και αντιδρούν αρνητικά.

Για όσο διάστημα η αντιπαλότητα αυξάνεται και οι σχέσεις του ζευγαριού περνούν από κρίση, τα γονικά καθήκοντα επηρεάζονται αρνητικά. Οι γονείς συμμετέχουν λιγότερο στη φροντίδα των παιδιών, δεν είναι πολύ στοργικοί, και είναι ασυνεπείς σε θέματα πειθαρχίας. Το αποτέλεσμα είναι ότι αυτό το οικογενειακό κλίμα θέτει τους εφήβους σε κινδύνους με πιθανές αρνητικές εξελίξεις όπως οξυθυμία, εκπαιδευτικές δυσκολίες και αντικοινωνική συμπεριφορά.

Οι σχέσεις μέσα στην οικογένεια επίσης αποσταθεροποιούνται περαιτέρω, τόσο στο σύστημα των γονέων μεταξύ τους όσο και στις σχέσεις των γονέων με τον έφηβο. Οι γονείς αντιμετωπίζουν δυσκολίες οι ίδιοι και όταν έρχεται η ώρα να αντιμετωπίσουν και τον έφηβο τα λόγια γίνονται δύσκολα ή πικραίνουν ακριβώς γιατί είναι πικραμένοι και οι ίδιοι.

3.2: Έφηβοι και φίλιες

Η οικονομική κρίση είναι δυστυχώς ένα νέο θέμα συζήτησης στις παρέες των εφήβων. Είναι κάτι που το ζουν στην οικογένειά τους και κατά συνέπεια το μοιράζονται με τους φίλους τους. Με την οικονομική κρίση σαφώς και έχει μειωθεί σημαντικά το χαρτζιλίκι των παιδιών. Τα παιδιά μειώνουν τις εξόδους τους και κλείνονται περισσότερο στον εαυτό τους. Και αυτό έχει

άμεσο αντίκτυπο στις συναναστροφές τους και στις σχέσεις με τους φίλους τους αφού παρατηρούμε πως τα παιδιά είναι πιο μελαγχολικά, δεν μπορούν να συμμετέχουν σε όλες τις δραστηριότητες που μπορεί να είχαν προ κρίσης κι έτσι να αισθάνονται «μειονεκτικά» σε σχέση με τους συνομήλικους τους. Και μπορεί αυτό να μην παρατηρείται σε μεγάλο βαθμό στη δική μας κοινωνία στην επαρχία γιατί είμαστε πιο κοντά ο ένας με τον άλλον, αλλά σε μεγάλα αστικά κέντρα αυτό αποτελεί μεγάλο πρόβλημα για τους εφήβους. Σαφώς έχει αλλάξει και ο τρόπος σκέψης και ο τρόπος διασκέδασης και συναναστροφών των εφήβων λόγω της κρίσης χωρίς αυτό να είναι απαραίτητα κακό εφόσον αποδεικνύεται ότι για να περνάμε ευχάριστα με τους φίλους μας, αυτό που έχει μεγαλύτερη σημασία είναι η «παρέα» και τα άτομα που συναναστρεφόμαστε και όχι τόσο η οικονομική άνεση για να μπορούμε να κάνουμε κάποια πράγματα μαζί τους.

Κεφάλαιο 4^ο: Οικονομική κρίση και ψυχική υγεία

Σημάδια αποκλίνουσας συμπεριφοράς είναι πιθανό να εμφανίσουν έφηβοι, ως συνέπεια της οικονομικής κρίσης στη ψυχολογία και τη συμπεριφορά τους. Σήμερα, οι έφηβοι ικανοποιούν την ανάγκη για ενημέρωση γύρω από την οικονομική κρίση και τα τεκταινόμενα της εποχής, ενώ κάνουν σχέδια για το μέλλον λαμβάνοντας παράλληλα υπόψη την ισχύουσα κατάσταση της χώρας.

4.1: Παιδιά και έφηβοι με κατάθλιψη λόγω κρίσης

Η οικονομική κρίση, ως γνωστόν, οδηγεί όλο και περισσότερους στην ανέχεια και την εξαθλίωση, κάτι που, εκτός από τις στατιστικές, διαπιστώνεται και με γυμνό μάτι. Αρκεί μια περιήγηση στους δρόμους, στα καταστήματα, στα σχολεία, στις ουρές των συσσιτίων, στα γραφεία εξευρέσεων εργασίας.

Η οικονομική κρίση συνδέεται, από ειδικούς, με την αύξηση της εγκληματικότητας και των περιστατικών αυτοκτονίας. Λέγεται, επίσης, ότι για την κατάσταση της οικονομίας μπορεί να ευθύνονται οι μεγάλοι (ηλιακά), αλλά, δυστυχώς, την πληρώνουν και οι μικροί.

Ο Σχολικός Ψυχολόγος - Παιδοψυχολόγος Γιώργος Πογιατζής αναφέρεται στις σοβαρές ψυχικές επιπτώσεις που, ενδεχομένως, να προκαλέσει στα παιδιά η οικονομική εξαθλίωση της κοινωνίας μας. Προβαίνει στη συγκλονιστική δήλωση ότι ο ίδιος ως Παιδοψυχολόγος και συνάδελφοί του έχουν επιληφθεί, πρόσφατα, περιπτώσεων εφήβων, που αποπειράθηκαν να τερματίσουν τη ζωή τους. Τα συγκεκριμένα περιστατικά συνδέονται, έμμεσα, με την οικονομική κρίση, όπως

αναφέρει, καθώς φαίνεται να «υπήρξε κατάρρευση του υποστηρικτικού πλαισίου των παιδιών».

Σήμα κινδύνου εκπέμπουν οι παιδοψυχολόγοι, καθώς βλέπουν όλο και περισσότερα μικρά παιδιά και εφήβους με ψυχοσωματικά προβλήματα. Η αγωνία για την ανεργία των γονιών εκφράζεται με ονυχοφαγία, αϋπνίες, άγχος, πονοκεφάλους, καθώς και μελαγχολική διάθεση. Μόνο στο Καραμανδάνειο Νοσοκομείο Παιδών της Πάτρας, η αύξηση των παιδοψυχιατρικών περιστατικών αγγίζει το 40% σε δύο χρόνια, με τις αιτίες να εντοπίζονται στην οικονομική κρίση. Αλλά και στα ψυχιατρικά νοσοκομεία, οι γιατροί δέχονται επισκέψεις από εννιάχρονα και δεκάχρονα παιδιά με κατάθλιψη. Τον κώδωνα του κινδύνου κρούει και ο Γιάννης Κούρος, πρόεδρος της Εταιρείας Ψυχολογικής – Ψυχιατρικής Ενηλίκου και Παιδιού (ΕΨΨΕΠ). Όπως λέει χαρακτηριστικά στον «Τύπο της Κυριακής»: «Πριν από δύο χρόνια δεν είχαμε σχεδόν καθόλου παιδοψυχιατρικά περιστατικά. Πλέον είναι ένα φαινόμενο πολύ συχνό».

Στο Νοσοκομείο Παιδών της Πάτρας, το 2010 ψυχολογική υποστήριξη ζήτησαν 1.420 παιδιά, αριθμός που το 2011 έφτασε τα 1.964, ενώ το 2012 παιδοψυχολόγο επισκέφθηκαν 2.000 παιδιά. «Η αύξηση είναι στο 38%. Είναι πολύ μεγάλος αριθμός και φοβόμαστε ότι θα αυξηθεί και άλλο», λέει ο διοικητής του νοσοκομείου. Μάλιστα, οι παιδοψυχίατροι τονίζουν ότι τα συμπτώματα που παρουσιάζουν τώρα τα παιδιά είναι περισσότερο «σκληρά» σε σχέση με το παρελθόν.

Ο Γ. Κούρος εξηγεί ότι πρόκειται κυρίως για παιδιά 12 ετών που δημιουργούν μελαγχολική διάθεση και εμφανίζουν έντονη γκρίνια, κλάμα, αϋπνία. «Τα παιδιά κλείνονται πολύ στον εαυτό τους. Δεν θέλουν να βγουν έξω γιατί δεν έχουν καινούργιο παντελόνι. Η στέρηση λόγω της κρίσης τούς επιβαρύνει ψυχολογικά. Δεν μπορούν να έχουν όσα είχαν παλαιότερα».

Ο αριθμός των γονέων που ζητούν να πάρουν τη γνώμη ενός ειδικού, καθώς ανησυχούν για τα παιδιά τους, αυξάνεται με ραγδαίους ρυθμούς. Το εντυπωσιακό είναι, σύμφωνα με τον πρόεδρο της ΕΨΨΕΠ, ότι οι περισσότεροι προσπαθούν τηλεφωνικά να δεχθούν τη συμβουλή των ψυχολόγων προκειμένου ν' αποφύγουν την επίσκεψη. «Δεν έχουν τα χρήματα να μας επισκεφθούν. Οπότε ψάχνουν άκρη για το πρόβλημα του παιδιού τους μέσω του τηλεφώνου», αναφέρει.

Οι έφηβοι αναγνωρίζουν πως η παρούσα κατάσταση δεν απορρέει από τις ευθύνες των γονέων, παρόλα αυτά οι σχέσεις τους μπορούν να βιώσουν κρίση. Στην εφηβική ηλικία υπάρχει το ενδεχόμενο εκδήλωσης επιθετικότητας, παραβατικής συμπεριφοράς αλλά και απάθειας. Οι γονείς, όπως συμβουλεύουν οι ψυχολόγοι, είναι ωφέλιμο να συζητούν ανοικτά με τα παιδιά τους, χωρίς ίσως να μπαίνουν σε λεπτομέρειες και να αναλύουν π.χ. ποσά και λογαριασμούς, αλλά να σχολιάζουν τις αλλαγές και τι μέτρα επιτάσσει η οικονομική κατάσταση της εποχής. Παράλληλα, πρέπει να τους στέλνουν αισιόδοξα μηνύματα τονώνοντας έτσι το αίσθημα ασφάλειας και σταθερότητας, τα οποία πρέπει να νιώθουν οι έφηβοι.

Ζήτημα αποτελεί και ο τρόπος εκδήλωσης τέτοιων βιωμάτων, σκέψεων και συναισθημάτων, στην μετέπειτα ενήλικη ζωή τους. Η αντιμετώπιση του οικονομικού προβλήματος από τον ίδιο τον έφηβο αλλά και από τον χειρισμό του λεπτού εκείνου ζητήματος από τους γονείς, επηρεάζει την μελλοντική συμπεριφορά τους, σύμφωνα με την ψυχολόγο κ. Κυρικλάκη. «Οι εμπειρίες της εφηβείας, ανάλογα με την περίπτωση, μπορούν να διαμορφώσουν δύο τύπους, αργότερα. Ο έφηβος μπορεί να εξελιχθεί σε έναν ενήλικα ο οποίος παρουσιάζει παραβατική συμπεριφορά και να ψάχνει διεξόδους στην χρήση ουσιών ή έναν διαφορετικό ενήλικα ο οποίος να έχει «διδασχτεί» από την κρίση πώς να είναι αυτός και να διαχωρίζει τις επιθυμίες από τις ανάγκες, έτσι ώστε να προσαρμόζεται εύκολα σε απαιτητικές καταστάσεις.»

Αισθήματα όπως ανθεκτικότητα, θετική προοπτική, εμπιστοσύνη, ασφαλείς δεσμοί, κοινωνικές δεξιότητες, αυτοπεποίθηση, χιούμορ, αλtruισμός, γενναιοδωρία, ενεργητική διαχείριση, οργανωτικότητα, είναι αυτά που πρέπει να αναπτύξουν οι γονείς στα παιδιά τους ώστε να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν την κρίση.

Κεφάλαιο 5^ο: Οικονομική κρίση και σχολείο

Στις μέρες μας τα παιδιά και οι έφηβοι είναι τα μεγάλα θύματα της οικονομικής κρίσης που διέρχεται η χώρα. Η σταθερά επιδεινούμενη κατάσταση των νοικοκυριών αυξάνει τα κρούσματα βίας, κυρίως στο σχολείο, πολλαπλασιάζει το άγχος των νέων και τους οδηγεί στην κοινωνικοποίηση μέσω ηλεκτρονικών υπολογιστών και διαδικτύου.

Μέσα στην τελευταία τριετία αυξήθηκαν κατά 80% όσοι δήλωναν την οικονομική τους κατάσταση δύσκολη και πολύ δύσκολη, ενώ έχουμε υποδιπλασιασμό (29% σε 14%) σε όσους δηλώνουν την οικονομική τους κατάσταση άνετη ή και πολύ άνετη. Σήμερα τέσσερις στους πέντε γονείς εξακολουθούν να επιλέγουν το δημόσιο σχολείο. Η οικονομική κρίση έχει επηρεάσει και τις παροχές προς το παιδί, καθώς εφτά στους δέκα γονείς στα ασθενέστερα οικονομικά στρώματα περιέκοψαν παροχές προς αυτό.

5.1: Ενασχόληση με τους υπολογιστές και υπερβολική χρήση διαδικτύου

Στην εποχή του Μνημονίου ο υπολογιστής και το Διαδίκτυο έχουν εισέλθει οριστικά και με εξαιρετικά αυξημένα ποσοστά χρόνου ενασχόλησης στη ζωή των παιδιών όλων των ηλικιών, καθώς παρατηρείται υπερδιπλάσια ενασχόλησή τους σε σχέση με το 2008. Εφτά στα δέκα παιδιά έχουν ηλεκτρονικές φιλίες. Αυτό έχει επακόλουθο να κάνει τα παιδιά ευάλωτα σε απειλές και χρήση βίας μέσω υπολογιστή ή κινητού. Οι γονείς εξακολουθούν να αντιλαμβάνονται τις περισσότερες ορατές από αυτές (π.χ. κλοπές, φθορές πραγμάτων και αντικειμένων), ενώ δεν γνωρίζουν τις λανθάνουσες ή

περισσότερο προσωπικές μορφές βίας (μέσω Διαδικτύου, τα σεξουαλικά υπονοούμενα κ.λπ.).

5.2: Αύξηση παραβατικότητας στο σχολείο

Το σχολείο είναι ο κύριος τόπος εμπειριών βίας αυξητικά, με ποσοστό 58%, αλλά το υψηλό ποσοστό ΔΞ/ΔΑ υποκρύπτει άγνοια, φόβο ή και άλλους λόγους. Το ΔΞ/ΔΑ εκτοξεύεται από το 12% το 2008 στο 19% το 2011. Ένα στα πέντε παιδιά έχει ζητήσει να αλλάξει σχολείο κυρίως για διαμάχες με συμμαθητές και εκπαιδευτικούς (55%). (Τα παραπάνω αποτελούν μέρος της έρευνας με θέμα «Παιδική και Νεανική Βία μέσα από τα Μάτια των Γονέων II»)

Η οικονομική κρίση που έχει εισβάλει σε όλα τα σπίτια των μέσων οικονομικά και πολιτισμικά οικογενειών, τα οποία αποτελούν εξάλλου και τη συντριπτική πλειοψηφία των συμμετεχόντων στη δημόσια εκπαίδευση και στα δημόσια σχολεία μας, έχει δημιουργήσει ένα πλήθος προβλημάτων και παρενεργειών στους μαθητές. Αυτά μεταφέρονται από το σπίτι στο σχολείο, όπου και παρατηρούνται πρωτόγνωρα οδυνηρές καταστάσεις.

5.3: Παραμέληση μαθημάτων, αδιαφορία για το σχολείο, ματαιότητα

Η οικονομική δυσπραγία των γονέων, η αύξηση της ανεργίας και η ευρύτερη κοινωνική αποδιοργάνωση αντικατοπτρίζονται φανερά πλέον στην καθημερινότητα του σχολείου. Οι μαθητές δεν έχουν την δυνατότητα να αγοράσουν τα απαραίτητα για την παρακολούθηση του σχολείου, ενώ έντονη είναι και η αδιαφορία απέναντι στη σχολική τάξη και τις απαιτήσεις της. Οι γονείς, έχοντας πολύ πιο άμεσα προβλήματα επιβίωσης να αντιμετωπίσουν, παραμελούν τη σχολική επίβλεψη των παιδιών τους. Η σχολική διαρροή αποτελεί μια επίσης νέα πραγματικότητα, καθώς πολλά παιδιά δε μπορούν να πηγαίνουν στο σχολείο, την στιγμή που στο σπίτι τους, στην οικογένεια τους δεν υπάρχουν τα αναγκαία πλέον της σίτισης και ένδυσής τους.

Τραγικοί λοιπόν αποδέκτες όλης αυτής της κατάστασης είναι τα μικρά παιδιά και οι έφηβοι που βιώνουν ένα επισφαλές και αβέβαιο κλίμα, που γεννά στα ίδια φόβο, υπαρξιακό πόνο και έντονο θυμό. Ο θυμός αυτός ενισχύει επιθετικές ή ακόμη και παραβατικές συμπεριφορές.

Οι λόγοι, που επικεντρώνονται κυρίως σε σχολικά ζητήματα, αναδεικνύουν για ακόμη μία φορά τη ρωγμή εμπιστοσύνης στο εκπαιδευτικό σύστημα αλλά και στην ομαλή σχολική ζωή. Το άγχος των παιδιών κυμαίνεται σε εξαιρετικά υψηλά επίπεδα. Τέσσερα στα πέντε παιδιά βιώνουν καταστάσεις άγχους. Άγχος για τα μαθήματα, τις επιδόσεις τους, το σχολείο, τις εξετάσεις, το διάβασμα, το φόρτο εργασίας.

Τέλος, σύμφωνα με την Ιωάννα Τσίγκανου, η έρευνα κατέδειξε «φτωχοποίηση των νοικοκυριών, αυξημένη ερημοποίηση γονικών σχέσεων, έκθεση των παιδιών σε αθέατες όψεις βίας, εμμονή των γονέων με τον προσοντισμό και την εκπαίδευση των παιδιών, έξαρση του σχολικού ανταγωνισμού με σημαντικές επιπτώσεις στην ψυχολογική υγεία των παιδιών, έξαρση των διακρίσεων.

Παρ' όλα αυτά, οι Έλληνες γονείς, παρά τις όποιες δυσκολίες αντιμετωπίζουν, στη συντριπτική τους πλειονότητα εξακολουθούν να δηλώνουν ότι έχουν πολύ ικανοποιητικές σχέσεις με το παιδί τους και εμφανίζονται ικανοποιημένοι από τις

επιδόσεις του παιδιού, καθώς κατά τα δύο τρίτα τις χαρακτηρίζουν άριστες και πολύ καλές».

Κεφάλαιο 6^ο: Οικονομική κρίση και σπουδές, επάγγελμα

Στην οικονομική κρίση αυτό που απασχολεί και επηρεάζει άμεσα τους έφηβους είναι οι σπουδές τους. Πολλοί νέοι δεν έχουν την οικονομική άνεση από τους γονείς τους για να συνεχίσουν την μόρφωση τους και έτσι έρχονται σε αδιέξοδο σε σχέση με το αύριο που τους περιμένει.

Σύμφωνα με την Κλινική Ψυχολόγο, Ανδριανή Κυρικλάκη: «Οι έφηβοι είναι σε θέση να καταλαβαίνουν τις οικονομικές εξελίξεις και να επηρεάζονται από εκείνες, εκφράζοντας την ανησυχία τους με την εκδήλωση άγχους και φόβου για το μέλλον τους σε σχέση με τις επαγγελματικές προοπτικές τους.»

6.1: Ούτε όνειρα δεν μπορούν να κάνουν

Ακόμα και... τα όνειρα τους αναγκάζονται να στερηθούν οι νέοι, που πλέον δεν έχουν να ελπίζουν σε τίποτα.

Η έλλειψη προοπτικής, φέρεται να επηρεάζει τις βλέψεις τους για το μέλλον ενώ – σύμφωνα με την κ. Κυρικλάκη- έχει παρατηρηθεί πως μια μερίδα εφήβων εκφράζει

έντονα την επιθυμία να φύγει στο εξωτερικό. «Οι δυσκολίες της σημερινής πραγματικότητας γίνονται αντιληπτές από τους εφήβους, με αποτέλεσμα να αναζητούν τρόπους διαφυγής.»

Όμως αυτό εξακολουθεί να είναι δύσκολο αφού για να ανοίξει κάποιος τους ορίζοντές του και να κάνει στην ουσία ένα νέο ξεκίνημα πρέπει να έχει οικονομική άνεση και να γνωρίζει καλά τουλάχιστον την γλώσσα της χώρας στην οποία θέλει να πάει για σπουδές ή αναζήτηση εργασίας.

6.2: Απαισιοδοξία για σπουδές και ίσες ευκαιρίες

Η κρίση στερεί την δυνατότητα από τους εφήβους να ακολουθήσουν το επαγγελματικό τους όνειρο, καθώς το 61% των μαθητών δηλώνει πως έχει επηρεαστεί ο επαγγελματικός τους προσανατολισμός.

Ο τομέας ευρέσεως εργασίας σήμερα σε σχέση με δέκα χρόνια πριν στην Ελλάδα για τους νέους έχει πληγεί πολύ δηλώνει το 87%, αλλά συμφωνούν ότι είναι εξίσου το ίδιο δύσκολο κάποιος να βρει μια θέση εργασίας σε οποιαδήποτε ηλικία με την σημερινή κατάσταση που επικρατεί. Οι νέοι που εργάζονται σε άλλες χώρες του εξωτερικού είναι σε πιο προνομιούχα θέση σε σχέση με τους νέους της Ελλάδας, δηλώνει το 46%, ενώ ένα μεγάλο ποσοστό 38% θεωρεί ότι η κατάσταση στην αγορά εύρεσης εργασίας για τους νέους είναι το ίδιο με άλλες χώρες.

Πάντως είναι χαρακτηριστικό πως σε σχετική έρευνα περίπου το 50% των εφήβων απάντησε ότι δεν βλέπει προοπτική. Παράλληλα, ένα τεράστιο βάρος καλούνται να σηκώσουν οι εκπαιδευτικοί, στην περίοδο της κρίσης ενώ τίθεται το ερώτημα, πώς

μπορεί ο εκπαιδευτικός να παρέχει όλη αυτήν την υποστήριξη στα παιδιά, όταν και ο ίδιος πλήττεται ανηλεώς από την κρίση.

Οι περικοπές στους μισθούς των γονιών τους, αλλά και η ανεργία τους έχει αναγκάσει να αλλάξουν την καθημερινότητα τους. Αντί να ζουν ξέγνοιαστα και να απολαμβάνουν τα νιάτα τους που δεν γυρίζουν πίσω, αναπτύσσουν άγχος για την επιβίωση των ίδιων και των γονιών τους...

Κεφάλαιο 7^ο: Οικονομική κρίση και μετανάστευση

Η μετανάστευση των ανθρώπων είναι φαινόμενο πανάρχαιο και που κάθε φορά καθορίζεται από διαφορετικούς παράγοντες. Στα προϊστορικά ακόμη χρόνια, οι διάφορες ανθρώπινες φυλές ήταν αναγκασμένες να μεταναστεύουν από τον έναν τόπο στον άλλο, προσπαθώντας να επιβιώσουν. Από τα κρύα κλίματα πήγαιναν στα πιο ζεστά, από τα ορεινά στα πεδινά, από τα φτωχά σε καρπούς και κυνήγι στα περισσότερο πλούσια. Βλέπουμε λοιπόν πως ο κύριος λόγος που δικαιολογούσε τη σταθερή μετανάστευση στο παρελθόν, ήταν η προσπάθεια επιβίωσης. Ο ίδιος λόγος ισχύει σε σημαντικό βαθμό και μέχρι σήμερα, που η μετανάστευση εμφανίζεται με καινούριες μορφές.

7.1: Είδη μετανάστευσης

Τα είδη μετανάστευσης είναι τα εξής:

- Ατομική ή ομαδική (μεμονωμένα άτομα ή ομάδες ατόμων εγκαταλείπουν τον τόπο τους και εγκαθίστανται σε κάποιον άλλο).
- Εσωτερική ή Εξωτερική (μετανάστευση γίνεται στα όρια ενός κράτους ή πέρα απ' αυτό).
- Εκούσια ή αναγκαστική (με σκοπό να μειωθούν οι στερήσεις και να αυξηθούν οι απαιτήσεις των μεταναστών. Συχνά όμως λόγω των πολιτικών, θρησκευτικών ή άλλων διώξεων παρουσιάζεται το φαινόμενο της αναγκαστικής μετανάστευσης).
- Προσωρινή ή μόνιμη (η μετανάστευση γίνεται σε ορισμένο χρονικό διάστημα ανάλογα με τον χρόνο που απαιτείται για τη διευθέτηση των υποθέσεων, καθώς υπάρχει πάντα η πρόθεση της επανόδου).

Οι λόγοι που γεννούν το φαινόμενο της μετανάστευσης είναι ποικίλοι κι εξαρτώνται από τις συνθήκες που επικρατούν κατά δεδομένη κάθε φορά χρονική περίοδο .

7.2: Αίτια της μετανάστευσης

Πολλοί είναι εκείνοι που ώθησαν τα άτομα, τις φυλές η τις άλλες ομάδες του πληθυσμού μιας χώρας να μεταναστεύσουν. Τα βασικά κίνητρα των πρώτων

μεταναστών ήταν η ανάγκη εξεύρεσης τροφής, η επιβίωση και ο φόβος μιας ισχυρότερης δύναμης. Αργότερα λειτούργησαν και άλλα κίνητρα για τις μετακινήσεις τους όπως η θρησκευτική καταδίωξη, η πολιτική καταπίεση, οι οικονομικές δυσκολίες και η επιθυμία να αποφύγουν τις κυρώσεις κάποιου νόμου.

- Εργασιακά αίτια

Η έλλειψη εργασίας στον τόπο καταγωγής αναγκάζει περιστασιακά πολλά άτομα να ξενιτεύονται σε τόπους που οι ευκαιρίες ανεύρεσης εργασίας είναι μεγαλύτερες.

- Οικονομικά αίτια

Πολλά άτομα μεταναστεύουν συνήθως όταν οι οικονομικές συνθήκες απασχόλησης στην χώρα υποδοχής είναι πιο ευνοϊκές από τις συνθήκες στην χώρα αποστολής και εκτός από τις αμοιβές που είναι πιο υψηλές παρέχονται με συμβόλαια ανάλογη εργασία, ασφαλιστική κάλυψη, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, στέγη και άλλα μέσα που δημιουργούν στον μετανάστη συναίσθημα ασφάλειας όμοιο σχεδόν με εκείνο που είχε στην πατρίδα του.

Ακόμα, κύμα μετανάστευσης νέου επιστημονικού προσωπικού δημιουργεί η παρατεταμένη ύφεση. Η υψηλή ανεργία και οι χαμηλές απολαβές δείχνουν την πόρτα εξόδου στους νέους, οι οποίοι είναι απογοητευμένοι από την χώρα τους. Στους νέους κυρίαρχα είναι τα συναισθήματα της αγωνίας και της απογοήτευσης για την κατάσταση και τις προοπτικές στην ελληνική οικονομία αλλά και για το μέλλον που προβλέπεται δυσοίωνο. Υπάρχει επίσης αδυναμία πρόσβασης των νέων στην αγορά εργασίας. Στις διάφορες έρευνες που έχουν γίνει υπογραμμίζεται η ανυπαρξία εργασιακής εμπειρίας ως βασικής αιτίας που οι επιχειρήσεις δεν προσλαμβάνουν

νέους. Τα προγράμματα πρακτικής άσκησης, απόκτησης εργασιακής εμπειρίας, επαγγελματικής ειδίκευσης κ.τ.λ. δεν εμφανίζονται να έχουν την αποτελεσματικότητα και να εφοδιάζουν τους νέους με τα προσόντα που οι επιχειρήσεις απαιτούν.

7.3: Συνέπειες της μετανάστευσης

Οι συνέπειες της μετανάστευσης για την χώρα μας είναι σκληρές, ιδιαίτερα για τους νέους ανθρώπους, γιατί στην πλειοψηφία φεύγουν άνθρωποι, οι περισσότεροι από τους οποίους είναι επιστήμονες με διάφορες ιδιότητες. Οι νέοι πτυχιούχοι θεωρούν πως η λύση είναι στο εξωτερικό. Εκεί όπου μπορεί να αναζητήσει κανείς, τις ευκαιρίες που αναλογούν στις σπουδές και τα προσόντα του και όπου θα καταφέρει να αποκατασταθεί επαγγελματικά.

Επίσης, αρκετοί γονείς αναγκάζονται να αφήσουν τα παιδιά τους στους παππούδες ή να φύγει ο ένας από τους δυο και να μείνει πίσω η οικογένεια. Η Ελλάδα χρειάζεται την νεολαία της, γιατί όλο και μειώνεται ο πληθυσμός της και μένουν πίσω ηλικιωμένοι. Η μετανάστευση ερήμωσε και την ελληνική ύπαιθρο, αλλοίωσε δραματικά τη δημογραφική σύνθεση του πληθυσμού και την υπάρχουσα άλλοτε σχέση παραγωγικού δυναμικού οδηγώντας στην έλλειψη χρήσιμων εργατικών χεριών για την ανάπτυξη της χώρας μας.

Η Ελλάδα φτωχαίνει λόγω των δημοσιονομικών ελλειμμάτων αλλά και επειδή οι κυρίαρχες πολιτικές επιλογές συμβάλουν στην απαξίωση και τελικά στον διωγμό των παιδιών της, συχνά των πιο ικανών. Έτσι, χάνεται μια ακόμα ευκαιρία να μετακινηθεί η χώρα στην αλυσίδα παραγωγής της αξίας, ώστε να παράγει πιο σύνθετα προϊόντα και υπηρεσίες έντασης, γνώσης ή τεχνολογίας. Γι' αυτό λοιπόν τον λόγο η μετανάστευση είναι ένα φαινόμενο που πρέπει να αντιμετωπιστεί.

Κεφάλαιο 8^ο: Οικονομική κρίση και τρόποι αντιμετώπισης

8.1: Οι προτάσεις μας για την αντιμετώπιση της κρίσης

Η οικονομική κρίση έχει αναστατώσει τη ζωή μας σε πολλούς τομείς αλλά καθώς ο άνθρωπος είναι ένα όν που προσαρμόζεται στις περιστάσεις και έχει καταφέρει να επιβιώσει μέσα από δυσμενείς συνθήκες ανά τους αιώνες, θα πρέπει και τώρα να βρούμε τρόπους να αντιμετωπίσουμε τις νέες συνθήκες της ζωής μας.

Βασικός μας σύμμαχος στην αντιμετώπιση των νέων συνθηκών που έχουν διαμορφωθεί είναι η ενημέρωση. Η οικογένεια είναι αυτή που πρέπει να ενημερώσει τα παιδιά για την γενική οικονομική κατάσταση που επικρατεί πρώτα στη χώρα και μετά στην ίδια την οικογένεια και μετά από συζήτηση να καταλήξουν συμφωνώντας στους τρόπους αντιμετώπισης στο επίπεδο της οικογένειας.

Ανάλογα με την οικονομική κατάσταση της οικογένειας ο έφηβος θα πρέπει να μην έχει υπερβολικές απαιτήσεις σχετικά με το χαρτζιλίκι, την ένδυση, τις εξόδους του. Θα πρέπει να αγοράζει τα απολύτως απαραίτητα χωρίς να αισθάνεται άσχημα για τις νέες συνθήκες διαβίωσης στις οποίες αναγκάζεται να προσαρμοστεί. Αυτό βέβαια θα επιτευχθεί αφού το θέμα έχει συζητηθεί εκτενώς στην οικογένεια και έχει αποσαφηνιστεί ότι η προσωπική και οικογενειακή ευτυχία δεν εξαρτάται από την οικονομική κατάσταση της οικογένειας. Ο έφηβος μπορεί με τη σειρά του είτε να βοηθήσει οικονομικά την οικογένεια δουλεύοντας κάποιες ώρες, χωρίς όμως να παραμελεί την κύρια υποχρέωσή του που είναι οι σπουδές του είτε να μην την επιβαρύνει οικονομικά.

Η κρίση είναι μια ευκαιρία να μάθει ο έφηβος να διαχειρίζεται το χαρτζιλίκι του, να μην ζητά πράγματα που δεν χρειάζεται, να μάθει να αυτοδιαχειρίζεται τα χρήματα για την κάλυψη των προσωπικών του αναγκών. Οι γονείς θα πρέπει να μεταβιβάσουν στον έφηβο το μήνυμα ότι το κύρος του ατόμου δεν στηρίζεται στο πόσα λεφτά βγάζει ούτε στο πόσα λεφτά έχει αλλά στο σεβασμό και την ειλικρινή επικοινωνία. Είναι σημαντικό οι γονείς να δίνουν την ευκαιρία στους εφήβους να εκφράζουν τις αγωνίες και τους προβληματισμούς τους.

Σε ευρύτερο όμως πλαίσιο, η βάση της λύσης είναι να γίνουμε ενεργοί πολίτες. Να πάψουμε να πουλάμε την ψήφο μας έναντι μιας θέσης στο δημόσιο ή κάποιας άλλης ανταπόδοσης. Δεν ήσαν χαζοί οι αρχαίοι που θεωρούσαν ηλίθιο όποιον ιδιώτευε. Για αυτό και η λέξη "ιδιώτης" στην Γαλλική, Ιταλική, Ισπανική και Αγγλική σημαίνει "βλάκας". Θα δίνουμε, για παράδειγμα, πληρεξούσιο σε κάποιον και μάλιστα άγνωστο, να διαχειρίζεται κατά την κρίση του την περιουσία μας, τα ακίνητά μας, την επιχείρησή μας;

Δεύτερη προϋπόθεση της λύσης είναι να χρησιμοποιήσουμε το μυαλό μας. Να σκεφθούμε. Μία κατάσταση εδραιωμένη με βαθιές ρίζες εδώ και χρόνια δεν μπορεί να γίνει εύκολα κατανοητή χωρίς κάποιο κόπο.

Τρίτη προϋπόθεση είναι να απαλλαγούμε από προκαταλήψεις. Αν συνεχίσουμε να "σκεφτόμαστε" όπως σκεφτόμασταν μέχρι σήμερα, τότε τίποτα δεν θα αλλάξει, το αποτέλεσμα θα είναι το ίδιο. Μόνο όταν αλλάζουν τα δεδομένα αλλάζει το αποτέλεσμα. Και τα δεδομένα είναι η σκέψη μας. Ο νους μας και η ικανότητά του να καταλάβει την κατάσταση, ελεύθερος από ευσεβείς πόθους και αναπόδεικτες απόψεις.

Τέταρτη προϋπόθεση είναι να απαλλαγούμε από την ηττοπάθεια. Να πάψουμε να περιμένουμε από τους άλλους να βρουν την λύση. Γιατί, αν με το «άλλους» εννοούμε τους πολιτικούς, τότε αυτοί την λύση την βρήκαν. Ή μάλλον την έχουν βρει από καιρό. Και ξέρετε ποια είναι αυτή η λύση; Αυτό που εμείς ονομάζουμε "πρόβλημα". Διότι τα δικά μας προβλήματα είναι για τους πολιτικούς η λύση των δικών τους. Κάτι σαν την αρρώστια: πρόβλημα για τον ασθενή, λύση για τον γιατρό, φαρμακοβιομήχανο, φαρμακοποιό, νοσοκόμο και τελικά νεκροθάφτη και κληρονόμους!!!!

Μια σωστή και αποτελεσματική πράξη για να αντιμετωπίσει κάποιος την οικονομική κρίση είναι να περιορίσει τις αγορές που προφανώς γίνονται άσκοπα για ψυχολογική πολλές φορές ικανοποίηση.

Ακόμα πρέπει να κατανοήσουμε πως η κρίση αυτή είναι και στο μυαλό και για να καταφέρουμε να την αντιμετωπίσουμε πρέπει να την αποβάλλουμε από εκεί.

Κεφάλαιο 9^ο: Βιωματικό εργαστήριο με ψυχολόγο

Προκειμένου να κατανοήσουμε καλύτερα τον αντίκτυπο της οικονομικής κρίσης στη ζωή τη δική μας και των οικογενειών μας, θεωρήσαμε απαραίτητο να μιλήσουμε με κάποιον ψυχολόγο προκειμένου να μάθουμε την άποψή του και να μας μεταφέρει τις γνώσεις του από εμπειρίες που μπορεί να έχει σχετικά με το θέμα.

Τελικά η επίσκεψη της ψυχολόγου κυρίας Ευγενίας Βούλγαρη που οργανώθηκε μέσω του Συμβουλευτικού Σταθμού Νέων αποδείχτηκε κάτι παραπάνω από μια απλή συζήτηση. Ήταν μια βιωματική συνεδρία δύο ωρών κατά τη διάρκεια της οποίας «βγάλαμε» πολλά συναισθήματα και προβλήματα προσωπικά και κάποιες φορές οικογενειακά. Με τις βιωματικές ασκήσεις μπήκαμε στη θέση των γονιών μας και κατανοήσαμε πώς αισθάνονται και γιατί ίσως να έχει αλλάξει η συμπεριφορά τους λόγω της οικονομικής κρίσης. Αυτό μας βοήθησε να στοχαστούμε ώστε να προσαρμόσουμε κι εμείς τη δική μας συμπεριφορά και τις δικές μας ανάγκες στα δεδομένα της οικογένειάς μας και να μην έχουμε παράλογες απαιτήσεις.

Το σημαντικότερο απ' όλα μετά από αυτή τη συνάντηση είναι ότι απ' τη μια νιώσαμε «ανάλαφροι» γιατί κατά κάποιο τρόπο μοιραστήκαμε κάποιες ανησυχίες μας κι απ' την άλλη προβληματισμένοι καθώς μπήκαμε στη διαδικασία να σκεφτούμε και να αναθεωρήσουμε τη στάση μας όχι μόνο απέναντι στους γονείς μας αλλά και σε όλους τους τομείς που έχει επηρεάσει η οικονομική κρίση.

Κεφάλαιο 10^ο: Έρευνα – Οικονομική κρίση και έφηβοι

Επειδή κατοικούμε σε μια αγροτική περιοχή της περιφέρειας και από τις συζητήσεις μεταξύ μας καθώς και από την ενημέρωση που έχουμε διαπιστώσαμε ότι οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης δεν είναι τόσο τραγικές στην περιφέρεια όσο στα μεγάλα αστικά κέντρα, αποφασίσαμε να κάνουμε μια σχετική έρευνα σε εφήβους της περιοχής μας.

10.1: Μεθοδολογία της έρευνας

Σκοπός της έρευνάς μας ήταν να ανακαλύψουμε αν και κατά πόσο η οικονομική κρίση έχει επηρεάσει τους εφήβους της περιοχής μας και τις οικογένειές τους και σε ποιους τομείς. Για το λόγο αυτό δημιουργήσαμε ένα ερωτηματολόγιο το οποίο συμπληρώθηκε από 40 περίπου μαθητές και μαθήτριες της περιοχής μας ηλικίας 12-18 ετών.

10.2: Αποτελέσματα της έρευνας

Στην έρευνα που κάναμε συμμετείχαν περίπου 20 αγόρια και 20 κορίτσια. Θα παρουσιάσουμε τα αποτελέσματα ανάλογα με το φύλλο διότι στα περισσότερα ερωτήματα διαπιστώθηκαν διαφορετικές απαντήσεις ανάμεσα σε αγόρια και κορίτσια και πιστεύουμε ότι αυτό είναι ενδεικτικό της διαφοράς των δύο φύλλων στην επαρχιακή περιοχή που ζούμε. Δημιουργήσαμε 21 ερωτήσεις και τα αποτελέσματα που συλλέξαμε ήταν τα εξής:

- Στο ερώτημα αν έχει επηρεαστεί η καθημερινότητά σου από την οικονομική κρίση κορίτσια και αγόρια απάντησαν *αρκετά* σε ποσοστό 64% (σχήμα 1) ενώ *λίγο* απάντησαν το 36 και 9% αντίστοιχα (σχήματα 1 και 2)
- Στο ερώτημα εάν η οικονομική κρίση έχει επηρεάσει τις καθημερινές σου εξόδους, απάντησε αρνητικά το 55% των αγοριών και το 64% των κοριτσιών. (σχήματα 3 και 4)
- Στο ερώτημα εάν έχει μειωθεί αισθητά το χαρτζιλίκι σε σχέση με πριν, το 64% των αγοριών απάντησε θετικά σε αντίθεση με τα κορίτσια που το ίδιο ποσοστό απάντησε αρνητικά! (σχήματα 5 και 6)

- Στο ερώτημα εάν έχεις επηρεαστεί ψυχολογικά η οικονομική κρίση, το μεγαλύτερο ποσοστό των αγοριών απάντησε λίγο σε αντίθεση με τα κορίτσια που το 46% απάντησε αρκετά. (σχήματα 7 και 8)
- Ευτυχώς η πλειοψηφία αγοριών και κοριτσιών απάντησαν αρνητικά σε ποσοστό 73% στην ερώτηση εάν έχεις χρειαστεί εσύ ή άτομα του περιβάλλοντός σου ψυχολογική υποστήριξη από ειδικό λόγω των οικονομικών δυσκολιών που μπορεί να προέκυψαν στο σπίτι. (σχήματα 9 και 10)
- Στο ερώτημα αν κάποιος από το περιβάλλον του μαθητή ή ο ίδιος ο μαθητής έχει καταφύγει σε φαρμακευτική υποστήριξη λόγω ψυχολογικών προβλημάτων που σχετίζονται με την κρίση, τα αγόρια απάντησαν αρνητικά σε ποσοστό 91% ενώ τα κορίτσια σε ποσοστό 82%. (σχήματα 11 και 12)
- Στο ερώτημα εάν η οικονομική κρίση έχει επηρεάσει τις σχέσεις των εφήβων με τους γονείς τους, τα κορίτσια απαντούν καθόλου σε ποσοστό 55% ενώ τα αγόρια σε εξίσου μεγάλο ποσοστό. (σχήματα 13 και 14)
- Στο αν έχουν επηρεαστεί οι σχέσεις των εφήβων με τους φίλους τους και τον κοινωνικό τους περίγυρο, τα κορίτσια απαντούν καθόλου σε ποσοστό 55% ενώ τα αγόρια σε κάπως μικρότερο ποσοστό 45%. (σχήματα 15 και 16)
- Για το αν η οικονομική κρίση έχει γίνει καθημερινό θέμα συζήτησης με την οικογένεια και τους φίλους, σε ποσοστό 82% απαντούν καταφατικά κορίτσια και αγόρια. (σχήματα 17 και 18)
- Στο ερώτημα εάν οι λειτουργικές δαπάνες των σχολείων έχουν μειωθεί λόγω ελλειπών κρατικής χρηματοδότησης, και τα δύο φύλα απαντούν σε υψηλό ποσοστό 91% καταφατικά. (σχήματα 19 και 20)
- Στο αν η οικονομική κρίση έχει επηρεάσει τις επιδόσεις των μαθητών στα μαθήματα το 55% των κοριτσιών απαντούν λίγο ενώ το 46% των αγοριών απαντούν το ίδιο. (σχήματα 21 και 22)
- Για το αν υπάρχει αύξηση της παραβατικότητας στο σχολείο λόγω της οικονομικής κρίσης, τα περισσότερα αγόρια απάντησαν αρνητικά ενώ αντίθετα το 64% των κοριτσιών απάντησαν καταφατικά. (σχήματα 23 και 24)
- Στο αν έχουν επηρεαστεί οι έφηβοι στην επιλογή του τομέα σπουδών τους, τα μεν αγόρια απαντούν αρνητικά σε ποσοστό 64% σε μεγάλη αντίθεση με τα κορίτσια που απαντούν καταφατικά σε ποσοστό 82%. Αυτό ίσως δείχνει κάτι

για τις διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλλα και στις επιλογές των σπουδών.
(σχήματα 25 και 26)

- Με το ίδιο ποσοστό απαντούν καταφατικά τα κορίτσια στο επόμενο ερώτημα που αφορά στη μελλοντική επιλογή του επαγγέλματος σε αντίθεση με τα αγόρια που στο ερώτημα αυτό απαντούν καταφατικά σε μεγάλο ποσοστό!
(σχήματα 27 και 28)
- Στο ερώτημα με ποιο κριτήριο θα επιλέξεις τις μελλοντικές σου σπουδές και επάγγελμα, τα κορίτσια σε ποσοστό 46% απαντούν επειδή τους αρέσει σε αντίθεση με τα αγόρια που έχουν ως προτεραιότητα τις καλές οικονομικές αποδοχές. (σχήματα 29 και 30)
- Τα αγόρια πιστεύουν σε ποσοστό 91% ότι η μετανάστευση των ελλήνων οφείλεται στην οικονομική κρίση ενώ τα κορίτσια είναι απολύτως σίγουρα γι' αυτό σε ποσοστό 100%! (σχήματα 31 και 32)
- Για το αν η μετανάστευση αποτελεί την καλύτερη λύση για την αντιμετώπιση της κρίσης οι γνώμες δίστανται με μικρές διαφορές, 37% απαντούν αρκετά και 36% λίγο τα αγόρια ενώ τα κορίτσια 37% λίγο και 27% αρκετά και καθόλου! (σχήματα 33 και 34)
- Στο ενδεχόμενο να μεταναστεύσει στο εξωτερικό ο έφηβος με την οικογένειά του, η πλειοψηφία αγοριών και κοριτσιών απάντησαν καταφατικά. (σχήματα 35 και 36)
- Το ίδιο υψηλά καταφατικά ποσοστά εμφανίζονται στο ερώτημα εάν ο έφηβος έχει σκεφτεί να περιορίσει τα ατομικά του έξοδα για να αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες στο σπίτι. (σχήματα 37 και 38)
- Στο αν οι έφηβοι είναι πλήρως ενημερωμένοι για τα οικονομικά του σπιτιού, τα μεν κορίτσια απάντησαν καταφατικά σε ποσοστό 100% ενώ τα αγόρια απάντησαν αρνητικά στο μεγαλύτερο ποσοστό! (σχήματα 39 και 40)
- Στο τελευταίο ερώτημα εάν συμβάλλουν στα οικονομικά της οικογένειας, τα κορίτσια σε ποσοστό 64% απάντησαν αρκετά ενώ τα αγόρια συμφώνησαν σε μικρότερο ποσοστό 37% ενώ απάντησαν λίγο και καθόλου σε ποσοστό 27%! (σχήματα 41 και 42)

10.3: Παρατηρήσεις σχετικά με την έρευνα

Από την διεξαχθείσα έρευνα διαπιστώσαμε ότι κατ' αρχήν υπάρχουν ακόμα έντονα στην επαρχία οι διαφορές των δύο φύλλων καθώς διαπιστώνεται ότι τα κορίτσια έχουν διαφορετικό σκεπτικό, πιο κοντά στο σπίτι και στην οικογένεια σε σχέση με τα αγόρια που έχουν «αναλάβει» το ρόλο να «ζήσουν» την οικογένεια. Επίσης διαφαίνεται ότι τα κορίτσια είναι περισσότερο υπεύθυνα και συνειδητοποιημένα αλλά ίσως περισσότερο «καλομαθημένα» από το σπίτι.

Πάντως το γενικό συμπέρασμα είναι, σε σύγκριση με άλλες έρευνες που έχουν γίνει σε αστικά κέντρα, ότι οι έφηβοι της περιοχής μας δεν έχουν πληγεί «άμεσα» από την οικονομική κρίση καθώς δεν έχουν κατ' αρχήν πρόβλημα διαβίωσης (που είναι και το βασικότερο) αλλά απ' ότι φαίνεται δεν έχουν κάνει και μεγάλες θυσίες στις καθημερινές τους συνήθειες σε σχέση με τους συνομηλίκους τους στα αστικά κέντρα.

Συμπεράσματα

Μετά από 5 μήνες που εργαστήκαμε πάνω στο θέμα της ερευνητικής μας εργασίας «Οικονομική κρίση και έφηβοι» καταλήξαμε σε κάποια συμπεράσματα που αφορούν καθαρά τη γενιά μας.

Μετά από μελέτη των επιμέρους υποενοτήτων του θέματος, διαπιστώσαμε πως η οικονομική κρίση έχει επηρεάσει πρώτα τη διαβίωση των εφήβων αρνητικά αφού σε κάποιες περιπτώσεις οι έφηβοι δεν δύνανται να καλύψουν ούτε τις βασικές ανάγκες τους. Στην πραγματικότητα όμως διαπιστώσαμε ότι η οικονομική κρίση έχει κάνει «καλό» στην πλειοψηφία των εφήβων από την άποψη ότι αναγκαστήκαμε να μάθουμε να ιεραρχούμε τις ανάγκες μας και να ξοδεύουμε το χαρτζιλίκι μας σύμφωνα με αυτές.

Ακόμα διαπιστώσαμε ότι η σχέση μεταξύ γονέων και παιδιών δοκιμάζεται λόγω της κρίσης αφού οι γονείς ασχολούνται με τα οικονομικά τους προβλήματα και παραμελούν τα παιδιά τους. Επιπλέον όλη αυτή η κατάσταση έχει ψυχολογικές επιπτώσεις πάνω στους νέους αφού κλείνονται στον εαυτό τους, απομακρύνονται από τους φίλους τους και διαταράσσονται οι διαπροσωπικές τους σχέσεις γενικότερα. Σε κάποιες περιπτώσεις παρατηρείται κατάθλιψη και αγχώδεις διαταραχές στους εφήβους καθώς η οικονομική κρίση λειτουργεί ως ένα επιπλέον «φορτίο» στην ήδη επιβαρυσμένη ψυχολογικά μεταβατική περίοδο που διανύουν οι έφηβοι.

Πολύ σημαντική βέβαια και καθόλου αμελητέα είναι η μείωση της επίδοσης των μαθητών στο σχολείο σε αντίθεση με την παραβατικότητα που βρίσκεται σε διαρκή αύξηση. Η γενικότερη απαξίωση του σχολείου, του εκπαιδευτικού προσωπικού αλλά και των σπουδών γενικότερα οδηγεί σε μια ματαιότητα για τα πάντα. Εντούτοις, εκ των πραγμάτων γίνεται περισσότερο από ποτέ ορατή η αναγκαιότητα των σπουδών, των τίτλων σπουδών αλλά και της γνώσης ξένων γλωσσών προκειμένου να βρει κάποιος εργασία. Δυστυχώς δεν γίνεται βέβαια να παραλείψουμε και ένα σημαντικό αριθμό νέων που δεν έχουν την δυνατότητα να συνεχίσουν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση λόγω έλλειψης χρημάτων. Επίσης η επιλογή του τομέα σπουδών των εφήβων καθώς και το επάγγελμα που θα επιλέξουν έχουν αναπόφευκτα επηρεαστεί από την οικονομική κρίση καθώς διαπιστώσαμε ότι δεν επιλέγουμε πλέον το

αντικείμενο σπουδών που μας αρέσει αλλά αυτό που θα μας προσφέρει εργασία με οικονομικές απολαβές. Όσο αφορά στο επάγγελμα, πλέον δεν επιλέγουμε επαγγέλματα κοινωνικού κύρους ή επαγγέλματα της αρεσκείας μας αλλά το βασικό μας κριτήριο είναι η επαγγελματική αποκατάσταση και τα κέρδη.

Εν κατακλείδι, η οικονομική κρίση έχει επηρεάσει αρνητικά όλους τους τομείς της ζωής μας και κυρίως εμάς τους έφηβους και τους νέους που είμαστε το μέλλον αυτού του τόπου. Κι επειδή ακριβώς εμείς είμαστε αυτοί που θα «οδηγήσουμε» αυτή την κοινωνία στο μέλλον, ήρθε η ώρα λόγω της οικονομικής κρίσης να αλλάξουμε νοοτροπία, να αλλάξουμε τον τρόπο με τον οποίο βλέπουμε τα πράγματα και τον κόσμο, να πάψουμε να ενεργούμε «ωφελμιστικά» όπως έκαναν οι προηγούμενες γενιές και να φροντίσουμε ώστε η κοινωνία που θα «χτίσουμε» να έχει ως πρότυπο το «εμείς» και όχι το «εγώ».

Βιβλιογραφία

Έντυπα

Εφημερίδα *Η καθημερινή*, Σάββατο 17/11/12

ΕΨΥΠΕ, *Ενεκα Λόγου*, Τεύχος 37-Απρίλιος-Μάιος-Ιούνιος 2012

ΕΨΥΠΕ, *Ενεκα Λόγου*, Τεύχος 37-Απρίλιος-Μάιος-Ιούνιος 2011

Χατζηχρήστου, Χ., Κατή, Α., Λυκιστάκου, Κ., Δημητοπούλου, Π., Λαμπροπούλου, Α., & Μπακοπούλου, Α.

(2009). *Στήριξη των παιδιών σε καταστάσεις κρίσεων*. Αθήνα: Τυπωθήτω.

Διαδίκτυο

<http://ppsy.gr>

<http://www.mypsychologist.gr/>

<http://www.entertv.gr/article>

<http://www.neakriti.gr/>

<http://www.ygeia.gr/>

<http://xeniglossa.gr/>

<http://www.psychotherapeia.net.gr/>

<http://tvxs.gr/>

8. Πόσο έχει η οικονομική κρίση επηρεάσει τη σχέση με τους φίλους σου και τον κοινωνικό σου περίγυρο;

Πολύ Αρκετά Λίγο Καθόλου

9. Έχει γίνει η οικονομική κρίση καθημερινό θέμα συζήτησης ανάμεσα στην οικογένεια σου και στους φίλους σου;

Ναι Όχι

10. Πιστεύεις ότι οι λειτουργικές δαπάνες των σχολείων έχουν μειωθεί τα τελευταία χρόνια λόγω της ελλιπούς κρατικής χρηματοδότησης;

Ναι Όχι

11. Η οικονομική κρίση πιστεύεις ότι έχει επηρεάσει τις επιδόσεις των μαθητών στα μαθήματα του σχολείου;

Πολύ Αρκετά Λίγο Καθόλου

12. Έχεις διαπιστώσει αύξηση της παραβατικότητας των μαθητών στο χώρο του σχολείου σε σχέση με την περίοδο προ κρίσης;

Ναι Όχι

13. Η οικονομική κρίση έχει επηρεάσει την επιλογή του τομέα σπουδών σου;

Ναι Όχι

14. Θα επηρεάσει η οικονομική κρίση την μελλοντική επιλογή του επαγγέλματός σου;

Ναι Όχι

15. Με ποιο κριτήριο θα επιλέξεις τις μελλοντικές σου σπουδές και επάγγελμα;

A. επαγγελματική αποκατάσταση

B. επειδή μου αρέσει

Γ. καλές οικονομικές αποδοχές

16. Πιστεύεις ότι η οικονομική κρίση έχει παίξει καθοριστικό ρόλο στον μεγάλο αριθμό ελλήνων μεταναστών στο εξωτερικό;

Ναι Όχι

17. Πιστεύεις ότι η μετανάστευση αποτελεί την καλύτερη λύση για την αντιμετώπιση των συνεπειών της οικονομικής κρίσης;

Πολύ Αρκετά Λίγο Καθόλου

18. Έχεις στο πίσω μέρος του μυαλού σου, εσύ ή η οικογένειά σου, να μεταναστεύσεις στο εξωτερικό λόγω των οικονομικών δυσκολιών;

Ναι Όχι

19. Προκειμένου να αντιμετωπίσετε τις οικονομικές δυσκολίες στο σπίτι σου, έχεις σκεφτεί να περιορίσεις τα ατομικά σου έξοδα;

Ναι

Όχι

20. Είσαι πλήρως ενημερωμένος/η για τα οικονομικά του σπιτιού σου;

Ναι

Όχι

21. Συμβάλλεις κι εσύ στα οικονομικά της οικογένειάς σου;

Πολύ

Αρκετά

Λίγο

Καθόλου

Παράρτημα Β

Πίτες

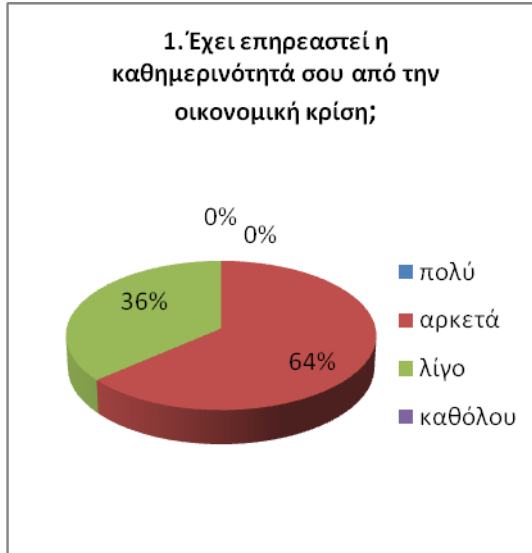
Αγόρια

Κορίτσια

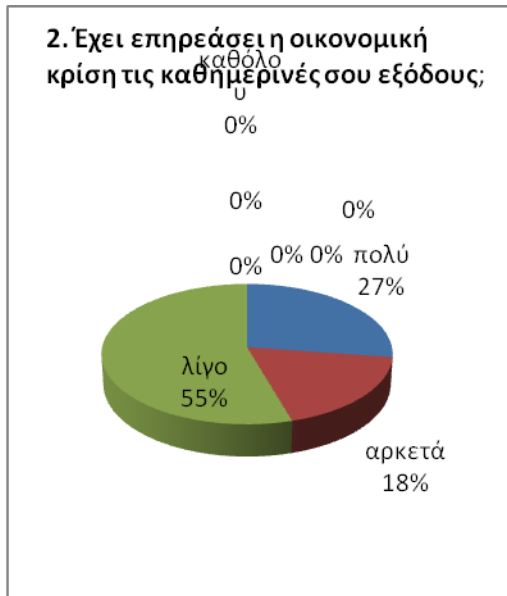
Σχήμα 1

Σχήμα 2

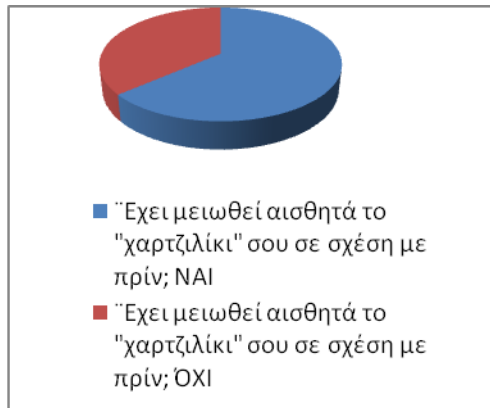
Σχήμα 3

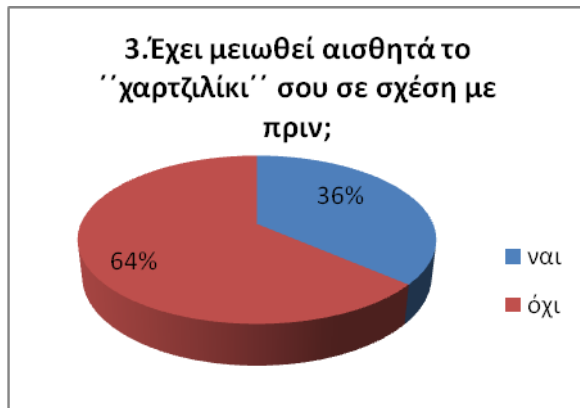
Σχήμα 4

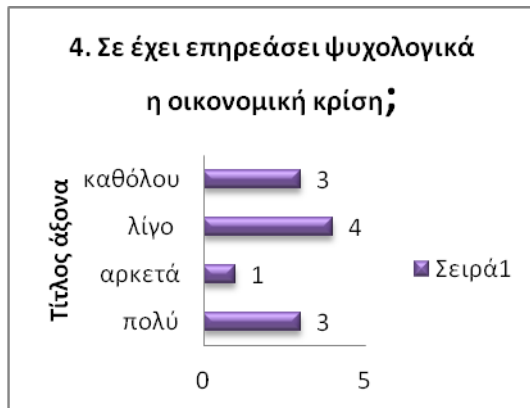
Σχήμα 5

Σχήμα 6

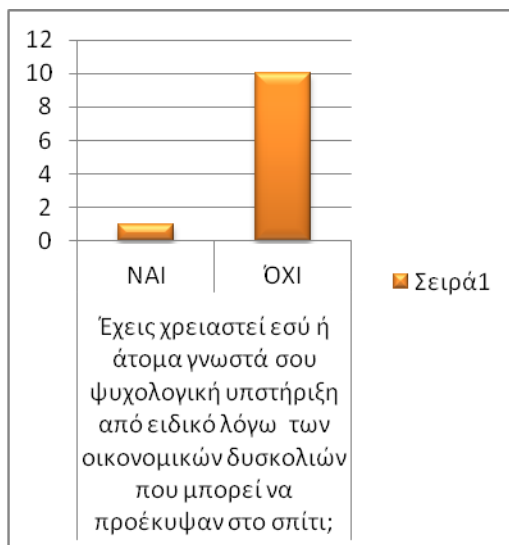
Σχήμα 7

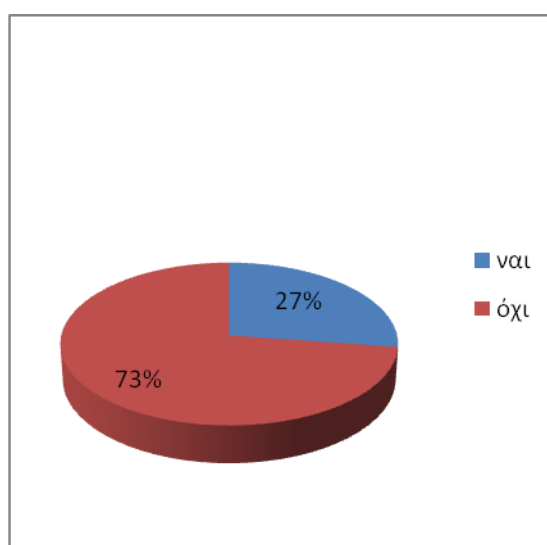
Σχήμα 8

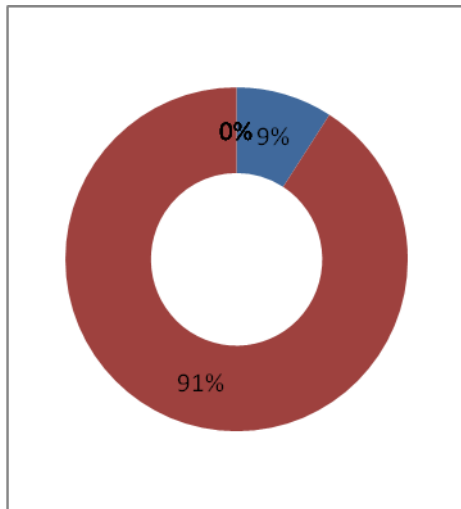
Σχήμα 9

Σχήμα 10

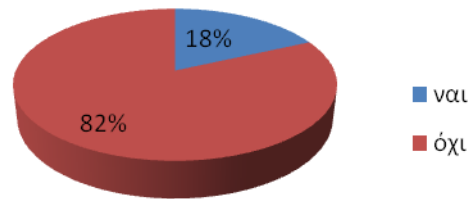

Σχήμα 11

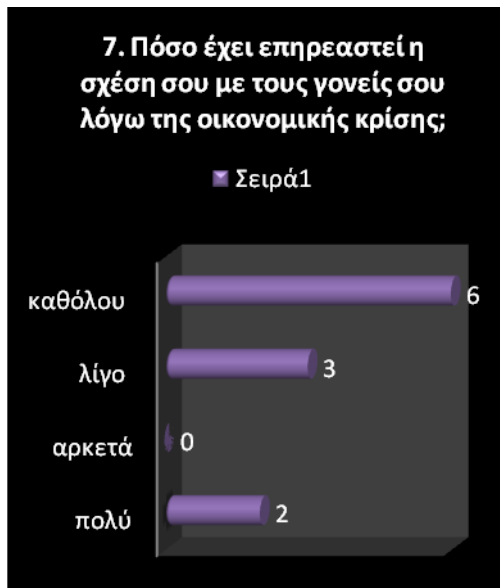

Σχήμα 12

6. Έχεις καταφύγει εσύ ή άτομα του περιβάλλοντος σου σε φαρμακευτική υποστήριξη προκειμένου να αντιμετωπίσεις την πίεση της δύσκολης οικονομικής καθημερινότητας;

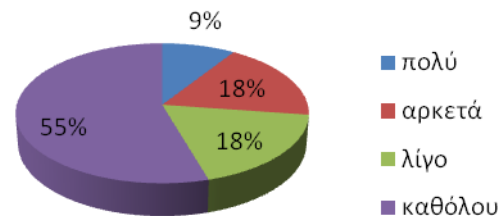
Σχήμα 13

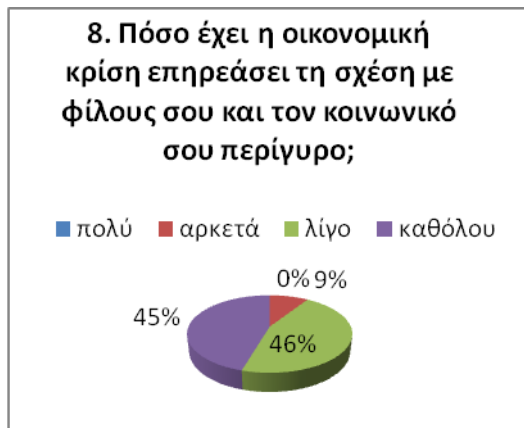
Σχήμα 15

Σχήμα 14

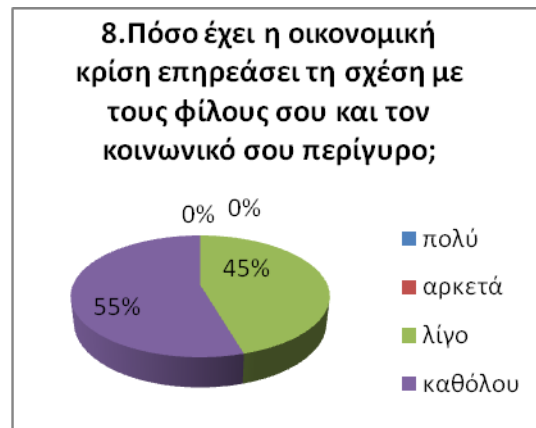
7. Πόσο έχει επηρεαστεί η σχέση σου με τους γονείς σου λόγω της οικονομικής κρίσης;

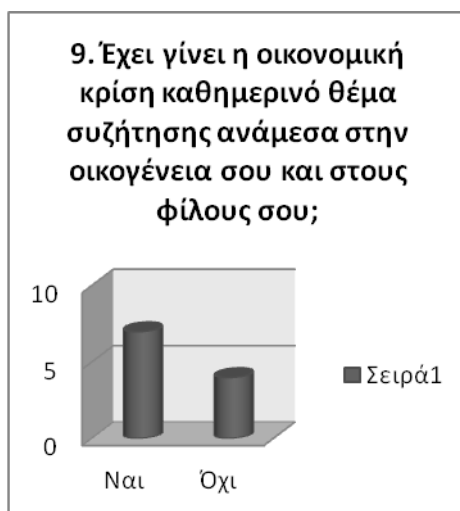
Σχήμα 16

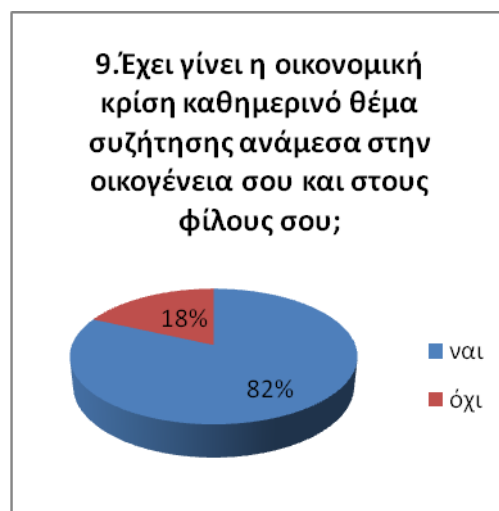
Σχήμα 17

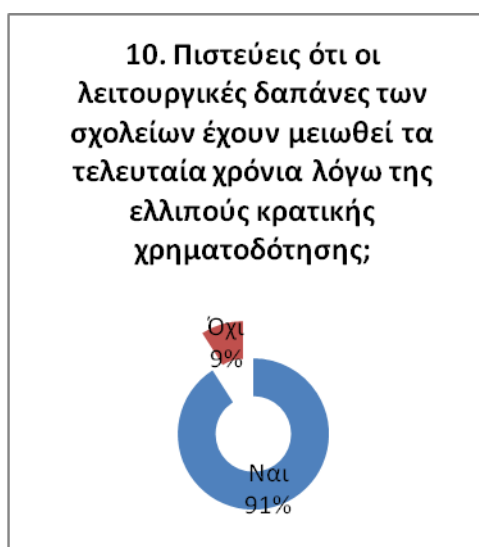
Σχήμα 18

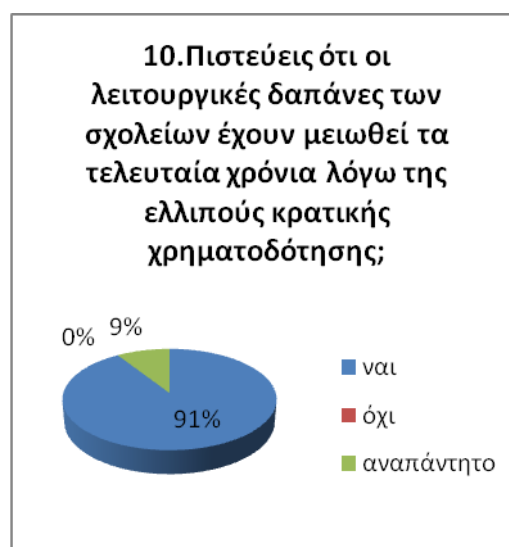
Σχήμα 19

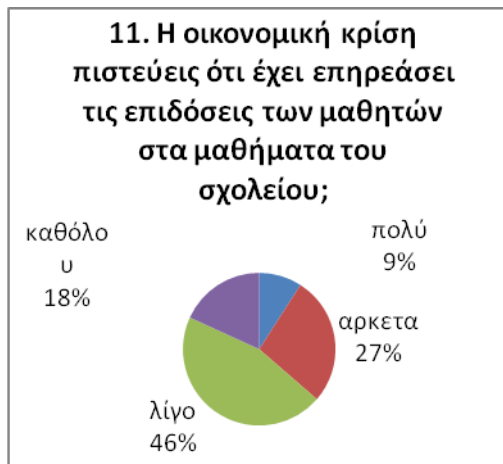
Σχήμα 20

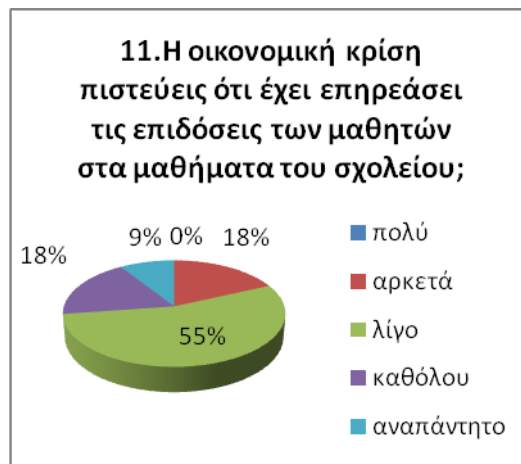
Σχήμα 21

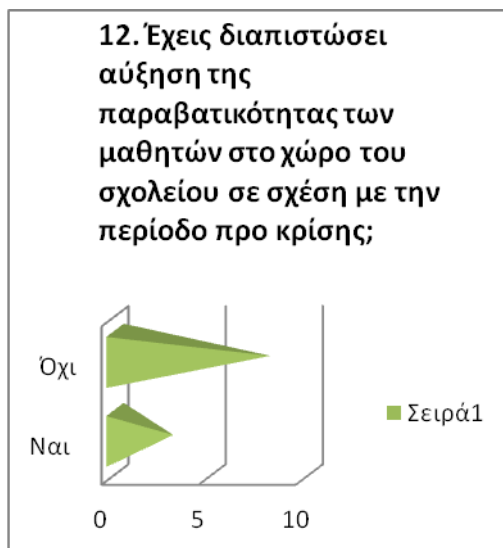
Σχήμα 22

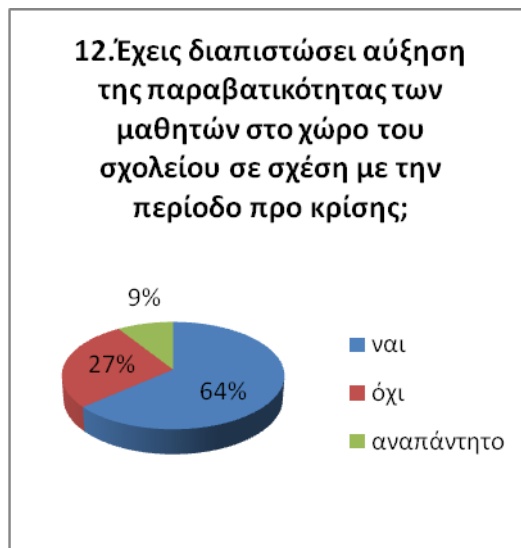
Σχήμα 23

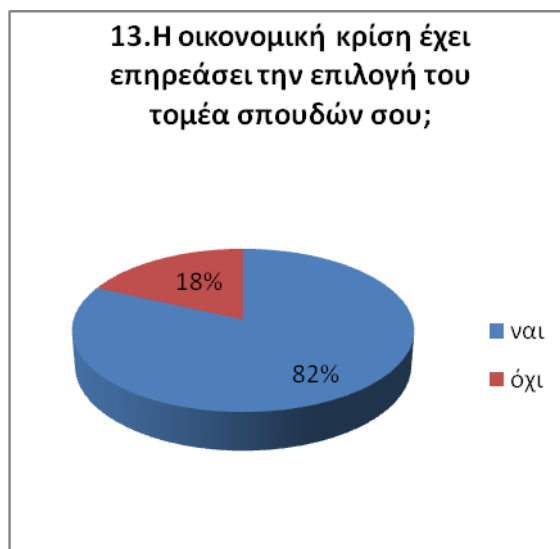
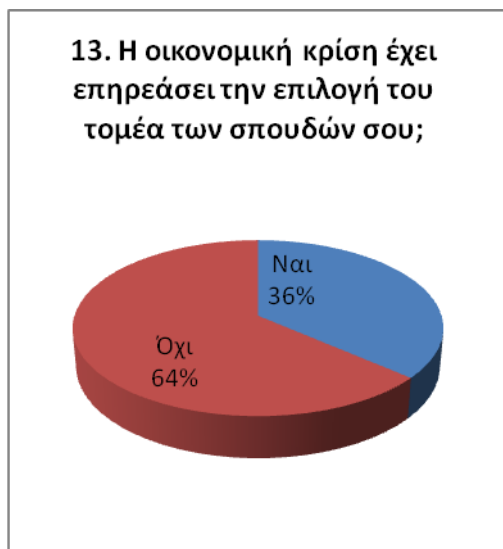
Σχήμα 24

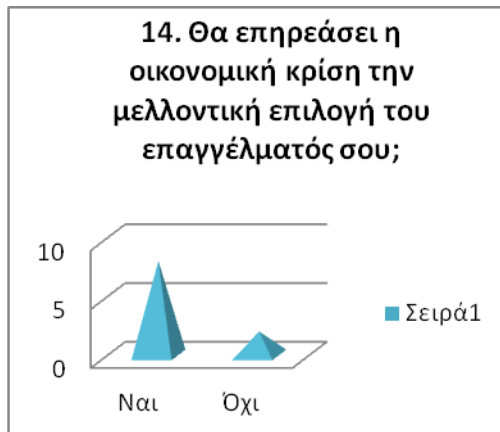
Σχήμα 25

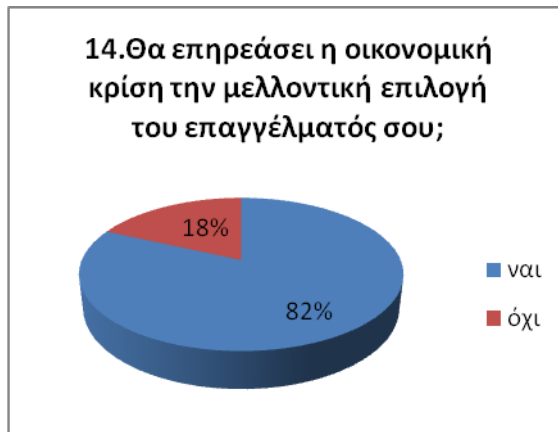
Σχήμα 26

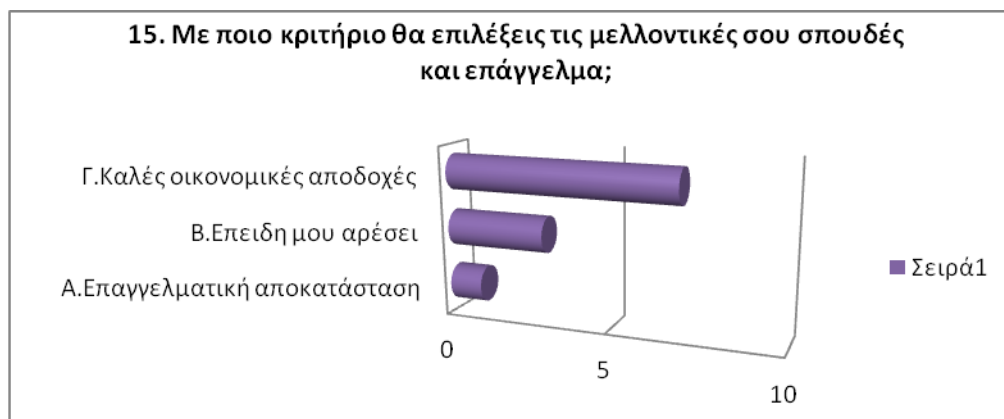
Σχήμα 27

Σχήμα 28

Σχήμα 29

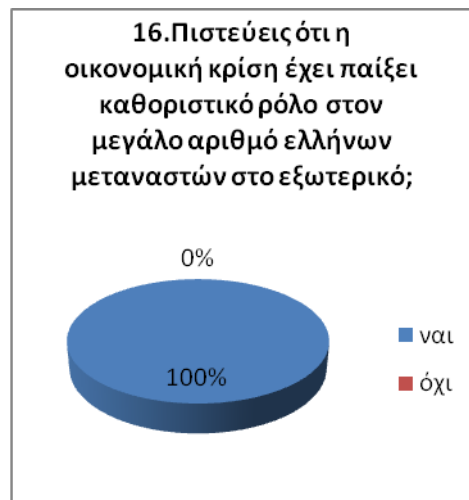
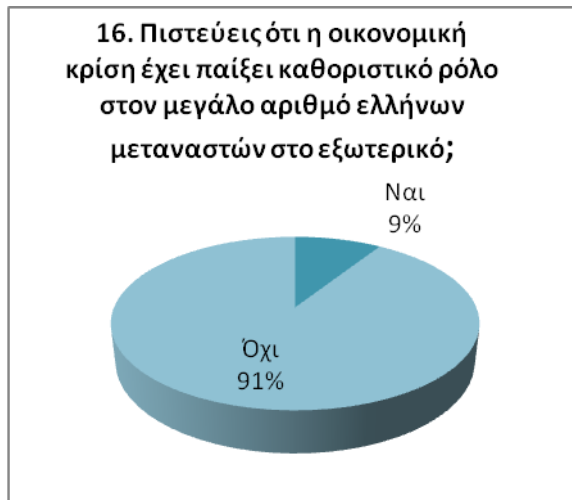

Σχήμα 30

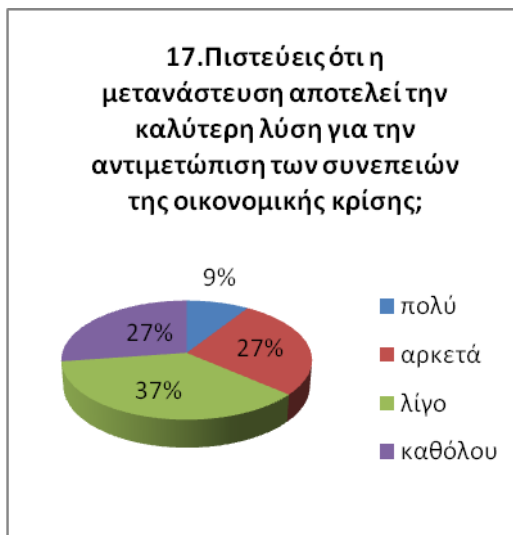
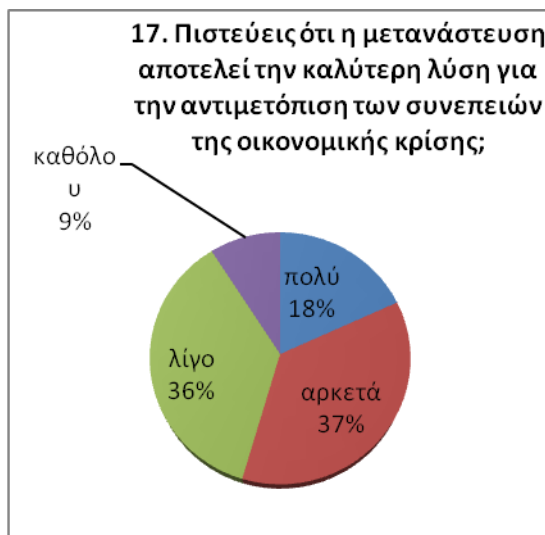
Σχήμα 31

Σχήμα 32

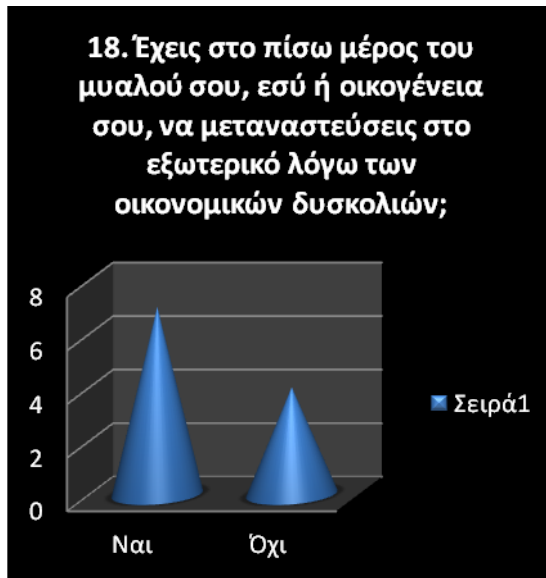
Σχήμα 33

Σχήμα 34

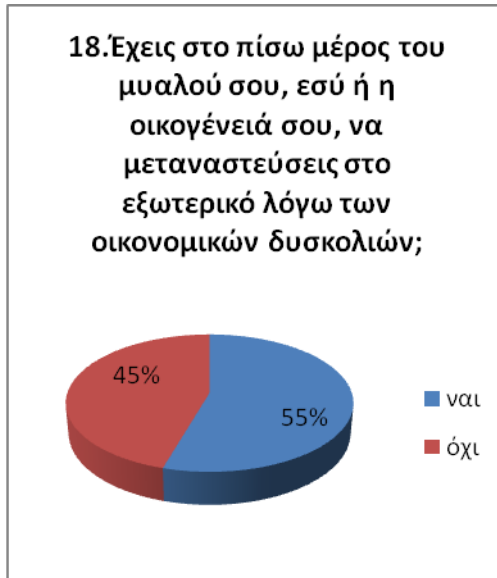

Σχήμα 35

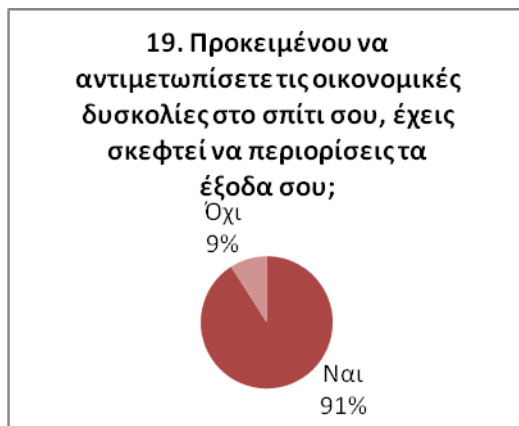
Σχήμα 36

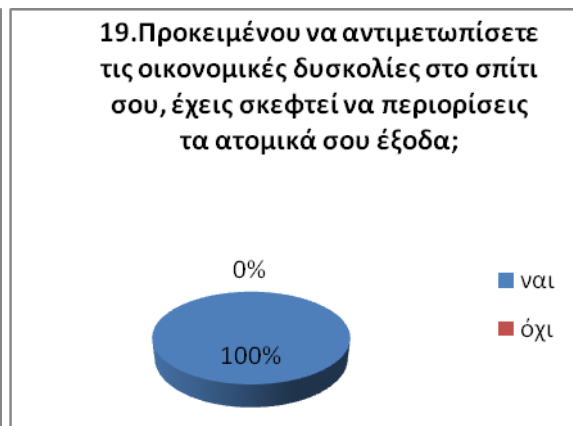
Σχήμα 37

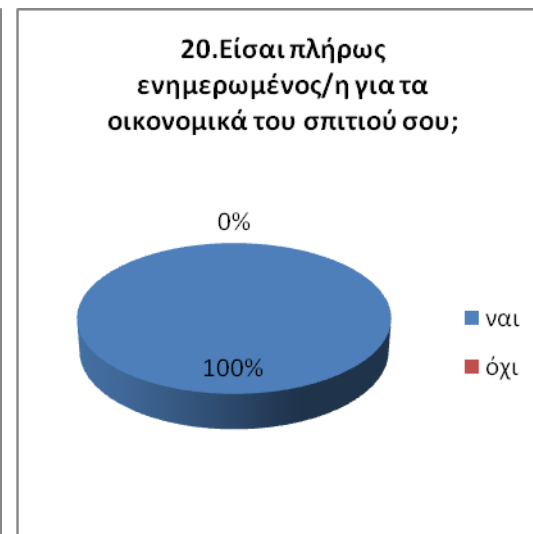
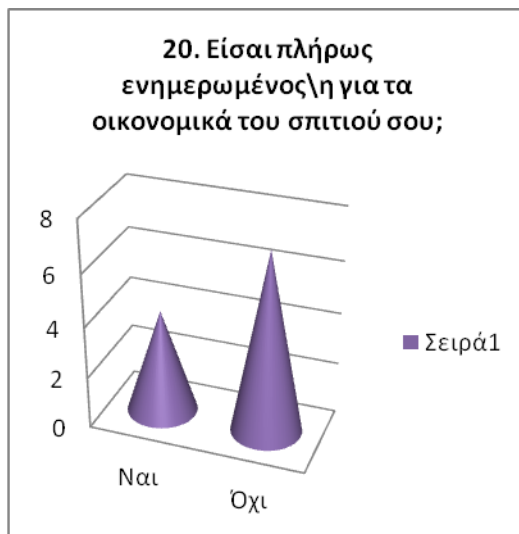
Σχήμα 38

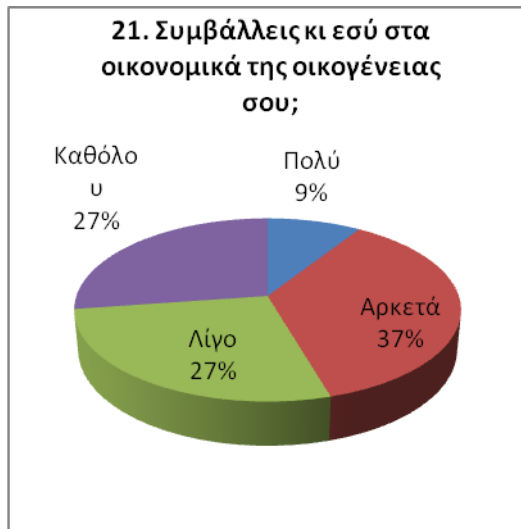
Σχήμα 39

Σχήμα 40

Σχήμα 41

Σχήμα 42

